

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІЛНІНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра економіки і торгівлі

На правах рукопису

Ткачук Олександр Олегович

ЕКОНОМІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ РАЦІОНАЛЬНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ПРИРОДООХОРОНИХ РЕСУРСІВ

Спеціальність 051 Економіка
Освітньо-професійна програма
«Економіка довкілля і природних ресурсів»
Робота на здобутті освітнього рівня «Магістр»

Науковий керівник:

**ПАВЛОВ КОСТЯНТИН
ВОЛОДИМИРОВИЧ**

доктор економічних наук,
доктор габілітований,
професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____
засідання кафедри економіки і торгівлі від _____
Затвердив кафедру _____ проф. Павлова О.М.

2025 р.

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Ткачук О.О. Магістерська робота на тему: «Економічні та екологічні підвалини раціонального використання потенціалу природоохоронних ресурсів». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2025. с. _____.

В магістерській роботі розглянуто теоретико-методологічні основи раціонального використання природних ресурсів. Засоби державного регулювання трансформації природно-ресурсної сфери. Процес формування інституціонального середовища раціонального використання природних ресурсів. Охарактеризовано природно-ресурсний потенціал України. Дана еколого-економічна оцінка використання природних ресурсів. Проаналізовано діяльність господарських структур природно-ресурсної сфери. Запропоновано пріоритетні напрями регулювання використання природних ресурсів. Здійснено оптимізацію діяльності корпоративних структур у природній сфері.

Ключові слова: економіка, екологія, використання, потенціал, природоохоронна діяльність.

ANNOTATION

Tkachuk O.O. Master's thesis on the topic: "Economic and environmental foundations of rational use of the potential of natural resources." Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk. 2025. p. _____.

The master's thesis examines the theoretical and methodological foundations of the rational use of natural resources. Means of state regulation of the transformation of the natural resource sphere. The process of forming an institutional environment for the rational use of natural resources. The natural resource potential of Ukraine is characterised. An ecological and economic assessment of the use of natural resources is provided. The activities of economic structures in the natural resource sector are analysed. Priority areas for regulating the use of natural resources are proposed. The activities of corporate structures in the natural sector are optimised.

Keywords: Economy, ecology, use, potential, environmental protection activities.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ.....	6
1.1 Сутність та значення раціонального використання природних ресурсів....	6
1.2 Державне регулювання трансформації природно-ресурсної сфери.....	16
1.3 Формування інституціонального середовища раціонального використання природних ресурсів.....	25
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В УКРАЇНІ.....	28
2.1 Характеристика природно-ресурсного потенціалу України.....	28
2.2 Еколого-економічна оцінка використання природних ресурсів регіону	39
2.3 Аналіз діяльності господарських структур природно-ресурсної сфери регіону.....	45
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ.....	56
3.1 Пріоритетні напрями регулювання використання природних-ресурсів...	56
3.2 Формування природно-охоронних кооперативних структур.....	59
3.3 Оптимізація діяльності корпоративних структур у природничій сфері....	66
ВИСНОВКИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	80
ДОДАТКИ.....	96

У структурі національного господарства важливу роль відіграє природно-ресурсна сфера, яка служить основою економічних відносин, пов'язаних з господарським освоєнням природних ресурсів та їх залученням у відтворювальний процес. На сьогодні, як і у радянський період, у нашій країні на ефективність використання природних ресурсів продовжує впливати домінування державної форми власності, командно-адміністративні методи управління природокористуванням, що призвело до зневажливого відношення до охорони навколишнього середовища. Мало місце прояви виснажливого природокористування, відсутність у підприємств-природокористувачів мотивації до впровадження екологічного менеджменту і ресурсощадних технологій.

Проблеми раціонального використання природних ресурсів вирішується у зв'язку з відсутністю широкого набору джерел, форм та методів фінансового забезпечення природоохоронної діяльності. Нормативи оплати за спеціальне використання природних ресурсів не враховують реальну вартість природних ресурсів, які залучаються у відтворювальний процес, є недостатньо диференційованими в розрізі регіонів та основних природно-кліматичних зон.

В цих умовах виникає необхідність забезпечення реформування відносин власності на природні блага, зняття обмежень на використання сучасних форм капіталізації та комерціалізації природної складової національного багатства, диверсифікацію джерел інвестиційного забезпечення реалізації природоохоронних проектів, удосконалення системи бюджетно-податкового регулювання природокористування.

Дослідження теоретико-методологічних основ і розробці практичних рекомендацій щодо раціонального природокористування присвячена значна кількість наукових праць таких учених, як О. Балацький, І. Вистряков, Б. Буркинський, С. Веклич, Т. Галушкіна, В. Голян, П. Грановська, С. Дорогунцов, В. Євдокименко, Н. Зіновчук, Е. Зінь, Я. Коваль, Б. Костриченко, В. Кравців, Л. Мельник, Є. Мішенін, В. Міщенко, К. Павлов, О. Павлова, В. Павлов, І. Синякевич, Ю. Туниця, О. Фурдик.

С. Харічков, М. Хлосик, Є. Хлосітов, В. Шевчук та інші.

5

Проте залишаються недостатньо вивченими питання регулювання трансформації природно-ресурсної сфери національного господарства як складної еколого-економічної системи. Не розроблено концептуальних положень регулювання її окремих складових, не підпрацьовано механізму усунення екологічних деструктивів розвитку природно-ресурсної сфери. Необхідність вирішення цих проблем зумовила вибір теми та визначила мету й основні завдання магістерської роботи.

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування еколого-економічних засад раціонального використання природних ресурсів.

Об'єктом дослідження є процеси раціонального використання природних ресурсів в ринкових умовах господарювання.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні положення регулювання процесів раціонального використання природних ресурсів.

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних та джерел додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

1.1 Сутність та значення раціонального використання природних ресурсів

Високий рівень енергомісткості переважної більшості галузей матеріального виробництва та нераціональне використання окремих видів природних ресурсів призвели до підвищення вартості природних ресурсів в загальній системі суспільного відтворення. Незважаючи на домінуючі світові тенденції впровадження інноваційних технологій, екстенсивне залучення природних ресурсів у відтворювальний процес виступає необхідною передумовою функціонування виробничої сфери. Це призводить до виснаження найбільш ліквідних типів природно-ресурсного потенціалу та послаблює асиміляційний потенціал окремих територій. Значною мірою це зумовлено ірраціональним використанням природних ресурсів, відсутністю належного регуляторного впливу на темпи, масштаби, способи їх залучення у господарський оборот.

Прояви марнотратного природокористування призвели до незворотних змін у ряді регіональних еколого-економічних систем, що вимагає посилення регуляторного впливу держави на трансформаційні процеси, які деструктивно впливають на темпи відтворення та відновлення природно-ресурсного потенціалу. У працях [9; 17; 27; 28; 36; 40; 49; 52; 54; 55; 64; 70; 89; 93; 95; 106; 120; 129; 138; 142; 144] аналізуються основні детермінанти деградації природно-ресурсного потенціалу, виявлено інституціональні суперечності в системі управління природними ресурсами, причини техніко-технологічної розбалансованості природоохоронної інфраструктури. Обґрунтовано доцільність розширення спектра ринкових форм залучення природних ресурсів у господарський оборот.

Оцінюючи сучасний стан трансформаційних процесів у природно-ресурсній сфері, Б. Нуркинський та Н. Хумарова переконані, що не забезпечується реалізація єдиній політики у сфері соціально-економічних перетворень та ускладнюється розв'язання екологічних та техногенних проблем. Зростає потреба у розробці загальної концепції управління соціально-економічним розвитком територій на

принципах сталого розвитку, оскільки ефективність системи управління саме на територіальному рівні визначає ефективність розвитку національної економіки [17, с. 23-24].

Однією з основних детермінант збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери є наявність гнучкого економічного механізму природокористування, що містить в собі облік і систему соціально-економічної оцінки природних ресурсів, платежі (податки) за право користування природними ресурсами (рентні платежі), стимулювання раціонального природокористування, фінансове забезпечення робіт з охорони і відтворення природних ресурсів здійснення інвестиційної політики [70].

На нашу думку, природно-ресурсна сфера як складна еколого-економічна система включає ряд підсистем (рис. 1.1).

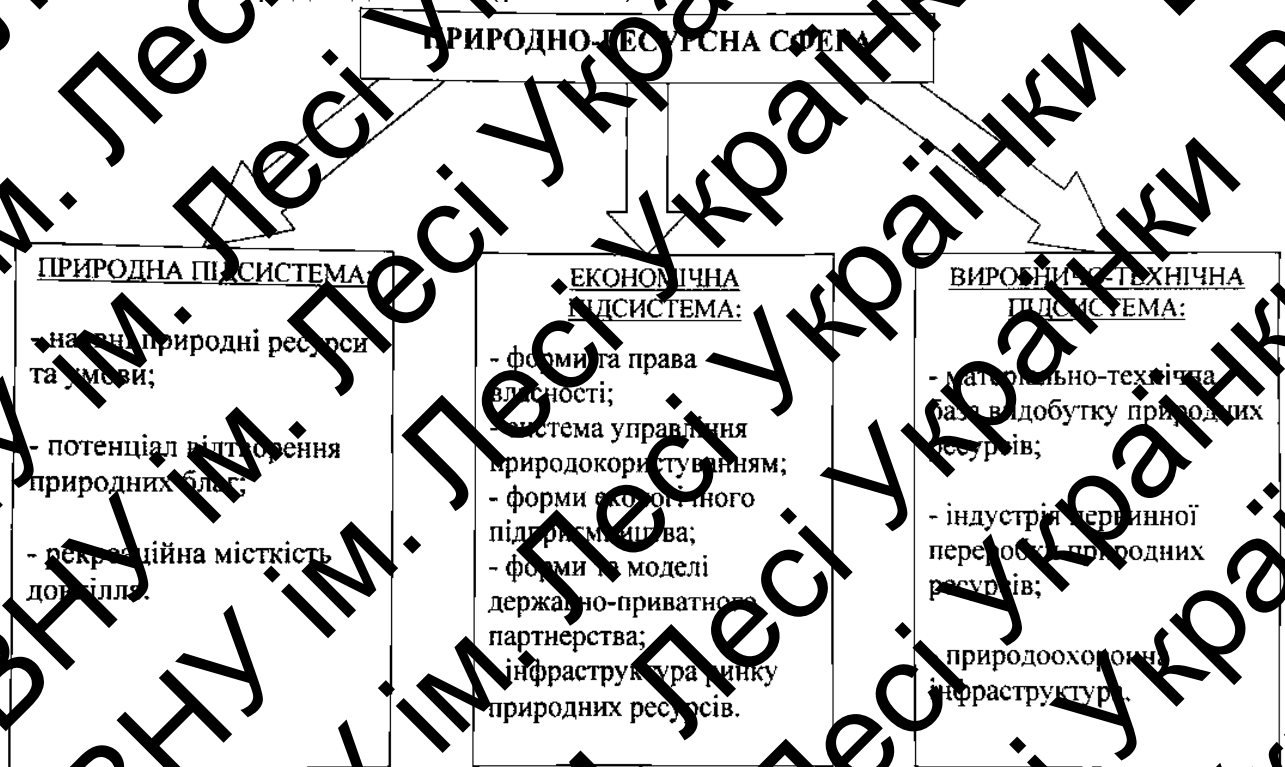

Рис. 1.1. Структурна схема природно-ресурсної сфери

Природна підсистема виступає базисом природних продуктивних сил, формує ресурсну забезпеченість галузей матеріального виробництва, змінює асиміляційний потенціал території, а також впливає на рівень енергетичної незалежності країни. На думку С.Зюзна, природні ресурси є частиною всієї сукупності природних умов існування людства і найважливішим компонентом

навколишнього його природного середовища, яке використовується в процесі суспільного відтворення. Наявність і різноманітність природних ресурсів багато в чому визначає можливості господарського механізму [52].

Оснoву вирішення проблеми становить розробка обґрунтованої концепції зміни відносин власності у сфері природокористування. Ця концепція повинна спиратися на теоретично обґрунтоване уявлення про ринок природних ресурсів як ринок товарів, що споживаються спільно. Сам процес споживання пов'язаний зі створенням так званих зовнішніх ефектів. Зовнішні ефекти, викликані виробничим споживанням природних благ, змушують нести додаткові витрати тих суб'єктів господарської діяльності, які не давали на це своєї згоди.

Необхідно виходити з реальної ситуації і приймати до уваги ті відносини власності на джерела природної сировини, які склалися в даний час. Крім того, важливо враховувати основні тенденції розвитку природокористування в контексті перетворення відносин власності, включаючи вплив політичних процесів та інших факторів, від яких залежить доля майна, що розподіляється у даний час між центром, регіонами, територіями й окремими громадянами.

Особливо прикисливо слід розглянути право власності та інші речові права на землю. Земля являє собою унікальний природний ресурс. Вона є територіальним базисом існування людства, основним фактором організації його продуктивних сил, які беруть участь у створенні всіх інших продуктів і благ. Обмеженість цього ресурсу викликає об'єктивну необхідність суспільного регулювання норм та умов землекористування.

Система управління природними ресурсами базується на адміністративно-територіальній моделі, мають місце дублювання окремих функцій і суперечності щодо розмежування прав та повноважень між різними міністерствами й відомствами. У зв'язку з цим особлива увага приділяється вдосконаленню розмежування повноважень між органами державної влади – центральними та регіональними і органами місцевого самоврядування. Наприклад, щодо управління земельними ресурсами в даний час склалася парадоксальна ситуація: у зборі земельного податку зацікавлений поселенський рівень місцевого самоврядування, повноваженнями по розпорядженню землею наділений муніципальний рівень, інформацією про земельні ділянки володіють

структури державного управління.

Проблема взаємовідносин центру і регіонів з приводу освоєння природних ресурсів, що знаходяться на їх території, дуже складна і стоїть перед дослідниками не вперше. Ця проблема безпосередньо пов'язана з двома поняттями, що характеризують життєздатність державної системи:

- 1) справедливий розподіл національного багатства,
- 2) безпека держави з точки зору довгострокового забезпечення природними ресурсами.

Діюча система управління природокористуванням у регіоні - малоефективна і має в цілому формально-декларативний характер, відворює не стільки навколишнє природне середовище та природно-ресурсний потенціал, скільки саму себе і пономасштабно використовується лише як один з фінансових інструментів, а також важелів державного тиску на приватний бізнес.

В окремих секторах (лісовий, водний і мінерально-сировинний) функціонують державні підприємства, де частково нехтується економічна доцільність та неповною мірою використовується приватна ініціатива. Внаслідок домінування державних підприємств у водо- та лісогосподарському комплексі сформовані дискримінаційні умови для приватних підприємств, які не дозволяють забезпечити прийнятний рівень економічної ефективності ресурсоспоживання.

Фінансово-промислові групи, які виникли у сфері надрокористування та первинної переробки мінерально-сировинних ресурсів, використовують застарілі технології, що призводить до значних ресурсозатрат і знижує конкурентоспроможність продукції на світових ринках. У вітчизняному законодавстві не відпрацьовано дієвої системи стимулів та примусу, які обмежували б екологічно-деструктивну діяльність промислово-фінансових груп і забезпечували перерозподіл гірничої ренти в інтересах держави та територіальних утворень.

Попит на природні ресурси визначається, перш за все, темпами зростання світової та національної економіки, а також низкою інших чинників, до яких належать відносяться структурні характеристики такого попиту, кліматичні (погодні) умови, рівень ефективності енергозберігаючих технологій і відношен

конкурентоздатність інших видів природних ресурсів. Проложиція природних ресурсів на ринку визначається попитом, геолого-технологічними факторами, структурними характеристиками світового виробництва та експорту природних ресурсів держав, що володіють ресурсами, а також низкою інших чинників, включаючи чинники випадкового характеру, такі як військові дії в регіонах видобутку природних ресурсів тощо. Світові ринки на природні ресурси формуються під впливом світового попиту і пропозиції, здійснюють зворотний вплив, як на глобальний попит, так і на пропозицію природних ресурсів в окремих країнах [52].

Формування ринкових відносин у природно-ресурсній сфері має супроводжуватися становленням сучасних відносин щодо купівлі-продажу природних ресурсів, надання екологічних та екосистемних послуг, впровадження різноманітних видів екологічного реінжинірингу. При цьому необхідно враховувати, що природні ресурси, крім того, що забезпечують критично необхідний рівень асиміляційного потенціалу, виступають сировинною основою цілого ряду сегментів господарського комплексу країни. Природні ресурси за умов застосування сучасного інструментарію фінансового регулювання здатні виступати вагомим фактором наповнення бюджетів різного рівня та сприяти нарощенню інвестиційного потенціалу природоексплуатаційної та природоохоронної діяльності.

У попередні періоди незначні інституціональні зміни щодо перерозподілу природних ресурсів та управління природокористуванням не сформували необхідних передумов для становлення самодостатнього ринку екологічних послуг, що забезпечив би форсування процесів розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу та поліпшення умов природокористування. Тому надзвичайно повільно проходять процеси формування екологічної та природно-ресурсної інфраструктури, що знижує інвестиційну привабливість природоексплуатаційної та природоохоронної діяльності і не дозволяє профінансувати роботи по впорядкуванню природоохоронних територій та прискорити процеси відтворення природно-ресурсного потенціалу на територіях надмірного прояву екологодеструктивної діяльності. Вагому роль при цьому має відігравати активізація природоохоронного руху, щоб лобіювати пріоритети відтворення природної складової національного багатства у представницьких органах.

На жаль, інфраструктура ринку природних ресурсів та екологічних послуг на даному етапі розвитку продуктивних сил перебуває в латентному стані. Несформованими є брокерські та дилерські компанії, нерозвиненим залишається інституціональне підґрунтя екологічного консалтінгу, недостатньо обґрунтованою є система цінового регулювання. Всі ці моменти заважають формуванню ефективного конкурентного середовища, яке дозволяло б забезпечити продаж природної сировини державними підприємствами з максимальною віддачею. Особливо викривленим є ринковий механізм купівлі-продажу лісопродукції, адже значна частина деревини обертається в напівлегальному середовищі, що не дозволяє створити прозорі умови для формування такого виробничо-технічного ландшафту, де створювалась би продукція зі значною доданою вартістю.

Виробничо-технічна система природно-ресурсної сфери характеризується високим рівнем фізичного та морального зносу природоексплуатаційного та природоохоронного обладнання, застарілими технологіями транспортування і первинної переробки природних ресурсів, низькою ефективністю комплексної переробки природної сировини. Це пов'язано з тим, що держава так і не створила сприятливих передумов для поширення досвіду передових країн щодо придбання високотехнологічного обладнання на умовах лізингу та використання різноманітних форм фінансово-кредитного забезпечення модернізації виробничого устаткування. Зношеність окремих видів природоексплуатаційного та природоохоронного обладнання призводить до значних втрат природної сировини ще на етапах видобутку чи заготівлі природного ресурсу, транспортування та первинної переробки.

Розвиток природно-ресурсної сфери в перехідний період, коли мали місце стагнаційні процеси в системі суспільного відтворення та на початках макроекономічної стабілізації супроводжувався цілим спектром проблем фінансового, інституціонального та виробничо-технічного характеру (рис. 1.2).

Більшість проблем виникли внаслідок тривалого періоду панування екстенсивного типу соціально-економічного розвитку, деякі з них стали наслідком недосконалої політики регулювання ринкової трансформації природно-ресурсної сфери.

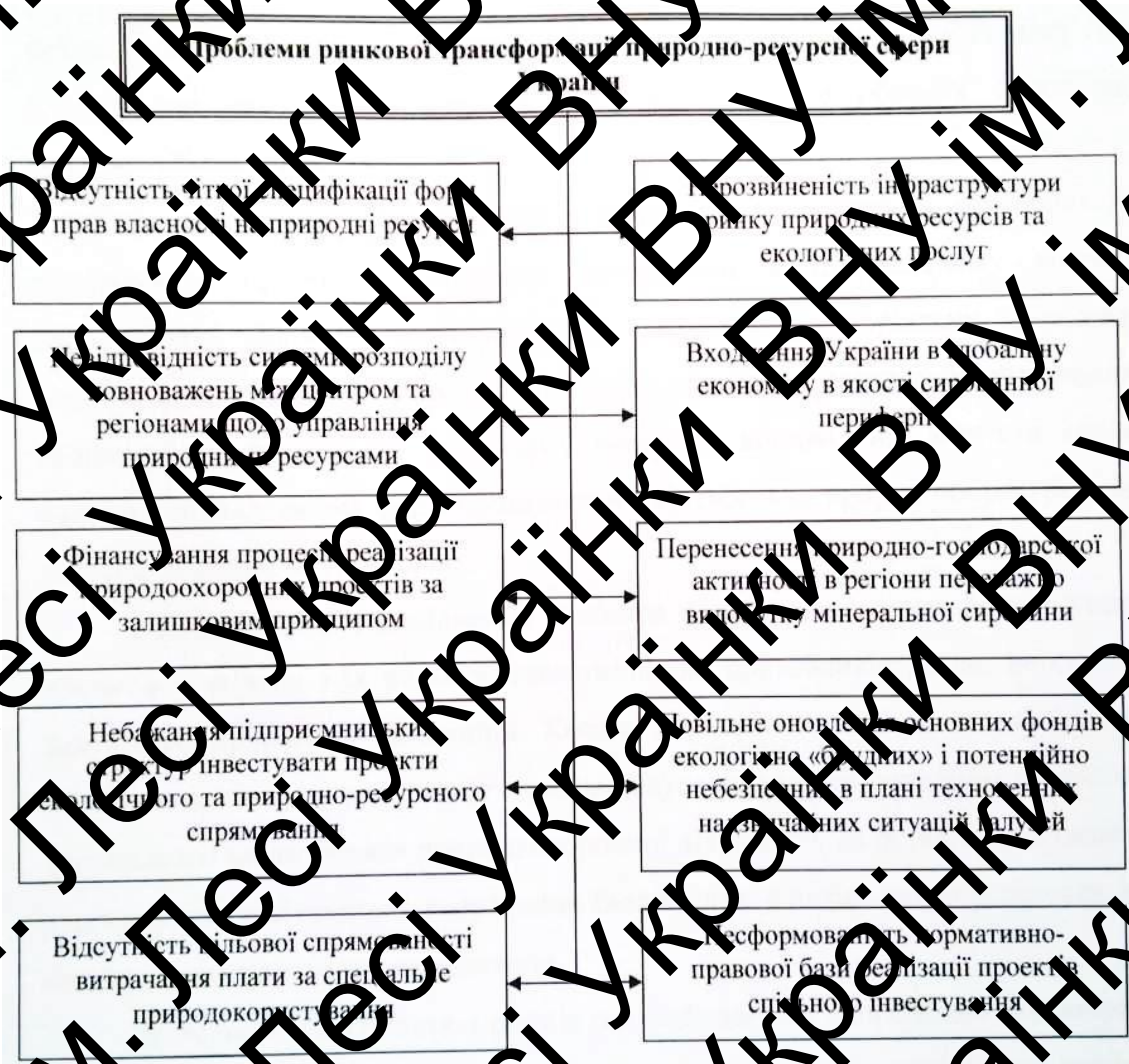

Рис. 1.2. Проблеми ринкової трансформації природно-ресурсної сфери України

Прикметними рисами проблем ринкової трансформації природно-ресурсної сфери виступають: розбалансованість між потребою в сировинних ресурсах і їх наявністю; споживання елементів навколишнього природного середовища відбувається з крайнім перевантаженням; у багатьох районах практично перманентно виснажується «асиміляційний потенціал»; витрати на залучення природних ресурсів у господарський обіг та їх відтворення і далі ростуть, а платіжі за ресурси не створюють передумов для їх економії.

На сьогоднішній день природні ресурси використовуються державою недостатньо ефективно. Відсутні чіткі, прозорі умови доступу природокористувачів до ресурсів. Інтереси держави як власника часто не захищені повною мірою, а у користувачів природних ресурсів, в свою чергу, відсутні

стимули до ефективного їх використання.

У відповідних ресурсних кодексах наводяться лише форми власності на природні ресурси (державна комунальна та приватна), які регламентуються Конституцією України. Натомість відсутнє з'ясування прав власності, які можуть мати місце в межах кожної з форм. Надмірна уніфікованість прав власності не дозволяє встановлювати партнерські відносини між державою як основним власником природних ресурсів і підприємницькими структурами щодо освоєння окремих складових природно-ресурсного потенціалу, оскільки законодавчо не закріплено порядок користування природно-господарськими об'єктами та природними ресурсами, а також порядок розподілу прибутків, ризиків і відповідальності спільного використання природних благ. Відсутність чітких специфікацій форм і прав власності не дозволяв повною мірою забезпечувати розширення створення природно-ресурсного потенціалу на землях, що відбули продуктивного господарського обороту внаслідок деформаційних процесів.

За останнє десятиліття з року в рік відбувається скорочення бюджетних коштів, що виділяються на охорону навколишнього середовища. В цих умовах вирішальну роль має відіграти вдосконалення економічного механізму охорони навколишнього природного середовища. Основне завдання економічного механізму полягає в тому, щоб забезпечити за допомогою економічних заходів досягнення цілей екологічної політики держави [93].

Незначними є обсяги власних коштів промислових підприємств, які спрямовуються на реконструкцію, модернізацію і технічне переоснащення природоохоронного обладнання. Навіть вкрай необхідна реконструкція окремих об'єктів природоохоронної інфраструктури фінансується за залишковим принципом, що призводить до регулярних перебоїв у системах виведення, очищення стічних вод, збору та сортування твердих побутових відходів, належного облаштування природно-заповідного фонду.

Начебатоючи на те, що у базових природоохоронних та природно-ресурсних нормативних актах інституціоналізовано запобіжні заходи щодо експансії зарубіжних підприємницьких структур на вітчизняний ринок природних ресурсів, забезпечення викликає той факт, що Україна, будучи учасником ряду міжнародних і регіональних

інтеграційних утворень, можна часом ліквідувати їх. Це пов'язано з тим, що в переважній більшості міжнародних інтеграційних утворень не дозволяється використовувати різного роду дискримінаційні умови по відношенню до підприємницьких структур-нерезидентів. Внаслідок несвочасного уведення проблем ринкової трансформації природно-ресурсної сфери викристалізувалася основна її крихітна риса, якою є екологічна деструктивність (рис. 1.3).

Спостерігається вхідження України в глобальну економіку переважно в якості ресурсно-сировинної периферії, яка відчуває суттєву екологічну деструктивність. Найбільш суттєвими проявами такої моделі виступають: перенесення центру тяжіння економічної структури національного господарства на користь сировинних галузей, які породжують найбільш деструктивний екологічний ефект; перенесення природно-господарської активності в регіони видобутку мінеральної сировини та використання відновних природних ресурсів; суттєва залежність соціально-економічного благополуччя країни від ситуації на глобальних сировинних ринках; залежність перспектив вирішення соціальних проблем територіальних утворень від їх готовності платити за екологічні втрати (ігнорувати природоохоронні інтереси й обмеження); значний масштаб природно-господарської деструкції на тлі стійкого фінансування природоохоронної діяльності за запізнілим принципом.

До негативних явищ та процесів трансформації у природно-ресурсній сфері можна віднести те, що не було забезпечено:

- законодавче залучення приватного українського капіталу для фінансування природоохоронних заходів та заходів з оптимального природокористування;
- посилення зв'язків з міжнародними природоохоронними організаціями на предмет міжнародної фінансової допомоги в справі захисту навколишнього середовища;
- впровадження економічних проєктів, в яких здорова екологічна обстановка є необхідною умовою їх реалізації, наприклад, створення міжнародних туристичних, оздоровчих, культурно-історичних, заповідних комплексів;
- заміна промислових виробництв, що знищують навколишнє середовище, на екологічно чисті наукомісткі виробництва;
- розвиток ресурсозберігаючих технологій та техніки з утилізації відходів

Основні прояви екологічної деструктивності розвитку природно-ресурсної сфери України

Рис. 1.3. Основні прояви екологічної деструктивності розвитку природно-ресурсної сфери України

Важливе місце відводиться інституціональному забезпеченню природно-ресурсної сфери в умовах інтеграційних процесів, подоланню та обґрунтуванню пріоритетів природокористування на перспективу, заходам щодо зменшення природного і антропогенного впливу на природне середовище, удосконалення галузевого та регіонального управління природними ресурсами. Також ключовим завданням держави має стати забезпечення, насичення та галузей економіки природними ресурсами в достатній кількості та належної якості при збереженні самовідтворювальної здатності природних екосистем.

Отже, реалізація означеного завдання розвитку природно-ресурсної сфери

побудова інноваційної моделі природокористування, стосовно до глобальних викликів, залучення передусім національних інвестицій для виконання на необхідному рівні екологічно обґрунтованих природоохоронних заходів сприятимуть модернізації системи використання й відтворення природних ресурсів, що склалася в державі, більш повному задоволенню потреб у них економіки й населення, попередженню та ліквідації можливих негативних наслідків природно-техногенного характеру, поліпшенню навколишнього природного середовища та підвищенню ролі природно-ресурсної складової у прискоренні соціально-економічного розвитку країни.

1.2. Державне регулювання трансформації природно-ресурсної сфери

Глибока трансформація веде до суттєвих перетворень у всіх сегментах господарського комплексу, в тому числі і в природно-ресурсній сфері. Трансформаційні процеси економічних відносин у цій сфері передбачають розширення спектра господарських форм використання окремих видів природних ресурсів, вдосконалення інструментарію реформування відносин власності на природні блага, а також запровадження ефективних підойм державного регулювання.

У працях вітчизняних вчених, таких як Б. Буркинський, О. Неклич, І. Бистрик, П. Масловська, С. Мішенін, В. Міщенко, В. Симошенко, І. Сааджан, С. Харітков, М. Квасик, С. Рассаднікова, Л. Грабовська, Є. Какутич та інших [14; 15; 20; 23; 55; 56; 83; 89; 106; 108; 112; 116; 125; 130; 136; 143] досліджуються окремі аспекти регулювання трансформації природно-ресурсної сфери. Зокрема щодо умонтування екологічного імперативу інституціональних перетворень в окремих сегментах природно-ресурсної сфери і її переведення на глобальний тип розвитку, реалізації проектів синхронізації вітчизняного екологічного законодавства з міжнародними природоохоронними конвенціями, вибору пріоритетів екологізації виробничо-господарської діяльності, запровадження альтернативних джерел ресурсів та енергосбезпечення, формування інтегрованих бізнес-груп на основі угод державно-приватного партнерства.

У науковій літературі обговорюються пріоритети ринкової трансформації природно-ресурсної сфери, аналізуються зарубіжний досвід реформування управлінської вертикалі, управління природокористуванням та форм користування, володіння та розпоряджання природними ресурсами, а також пропонуються шляхи усунення інституціональних розривів в системі фінансово-економічного регулювання природокористування. На нашу думку, все це значною мірою і визначає перспективи регулювання ринкових трансформацій.

Регулювання трансформації природно-ресурсної сфери є багатоступінним процесом, оскільки стосується безпосередньо як форм, методів, способів та масштабів господарського освоєння природних ресурсів, механізмів адаптації до нових умов господарювання підприємств-природокористувачів, напрямів удосконалення системи управління природокористуванням, так і формування сучасних норм та правил поведінки на ринку природних ресурсів фізичних і юридичних осіб. Тим більше природно-ресурсна сфера характеризується системною і майновою неоднорідністю її складових. Добуві підприємства, які працюють в ПЕК та ГМК входять до складу послужних фінансово-промислових груп, що дозволяє їм менш болісно відчувати коливання макроекономічної кон'юнктури. Підприємства, що працюють у сфері освоєння відновних природних ресурсів, у першу чергу лісових, стикаються з таким комплексом проблем як щодо поповнення обігових коштів, так і щодо реалізації готової продукції.

Поглиблення ринкових перетворень у національному господарстві призводить до вмонтування елементів ринку у природно-ресурсну сферу, що створює принципово нові фундаментальні передумови господарського освоєння природно-ресурсною потенціалу. Відмінність ринкової трансформації природно-ресурсної сфери від перетворень інших сегментів господарського комплексу полягає в селективному відборі форм і прав приватної власності, оскільки природні ресурси виступають джерелом забезпечення сприятливих умов життєдіяльності широких мас населення, що вимагає залишити їх доступними для людських потреб (джерела питного водопостачання, лісові блага, окремі види надр).

Природно-ресурсна сфера є сукупністю численних зв'язків щодо розвідки, освоєння, створення та охорони природних ресурсів, тому регулювання

трансформаційних процесів, які в ній проходять, має охоплювати значний спектр заходів, які стосуються реформування як базисних, так і надбудовних інститутів.

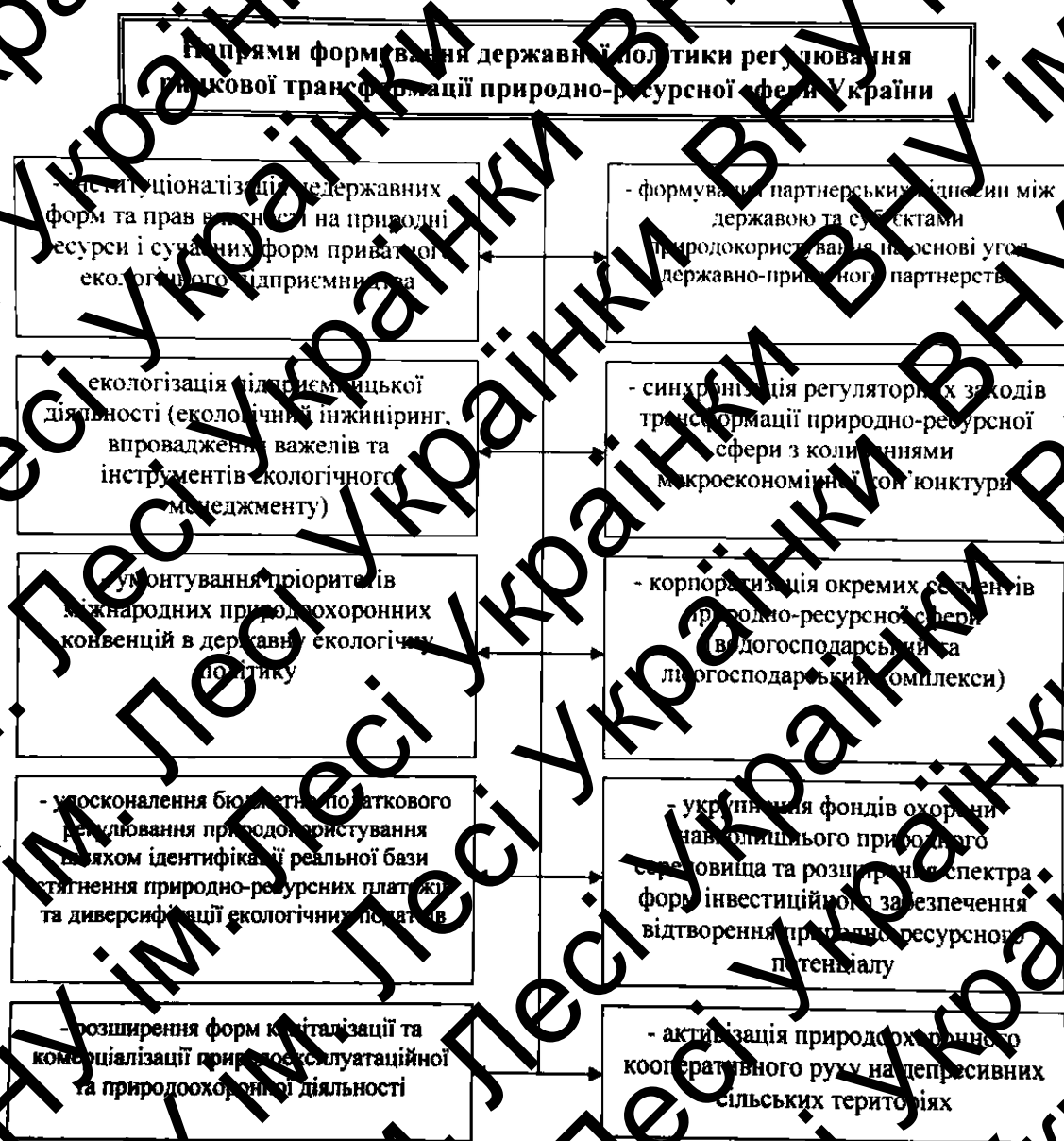

Рис. 1.4. Напрями формування державної політики регулювання ринкової трансформації природно-ресурсної сфери України

Тобто мова йде про державну політику регулювання трансформації природно-ресурсної сфери. На рис. 1.4 наведено основні напрями регулювання трансформаційних процесів у природно-ресурсній сфері.

На нашу думку, і інституціоналізацією окремих форм власності (і першу чергу приватної) не можна повною мірою вирішити проблеми структурної перебудови природно-ресурсної сфери господарського комплексу, сприятли-

залученню іноземних інвестицій, пристосовувати розбудову ринкової інфраструктури. В першу чергу мають бути змінені принципи взаємодії основних суб'єктів природокористування як щодо володіння, розпоряджання та використання природних благ, так і розподілу прибутків, що створюються на основі присвоєння ренти [38].

Трансформація форми та прав власності на більшість видів природних благ має стикнутися з реформуванням системи управління природними ресурсами, щоб оперативніше підбирати регуляторні важелі для недопущення незаконного перерозподілу природних ресурсів, особливо загальнодержавного значення. Приватна та комунальна форми власності мають отримати подальшу імплементацію у законодавчих та нормативних актах, щоб створити чіткі норми формування недержавного сектору у природно-ресурсній сфері і уникнути проявів незаконного присвоєння ренти.

Після радикальних змін у природно-ресурсному законодавстві, які узаконили форми приватного землекористування, у першу чергу щодо використання сільськогосподарських угідь виникає необхідність розробки напрямів трансформації природно-ресурсної сфери, які унеможливлять узурпацію володіння найбільш ліквідними природно-ресурсними об'єктами та сприятимуть підвищенню соціальної ефективності природокористування. Критерієм вибору форм та способів регулювання трансформації має бути наступне: ресурсно-екологічна безпека та соціально-економічна ефективність природокористування не мають бути полярними цілями суб'єктів природокористування, а органічно поєднуватися одні одну через нові інституціональні форми господарських відносин [139].

Ринкові трансформації у природно-ресурсній сфері мають базуватися на ретроспективному аналізі інституціональних зрушень у надбудовних сегментах національного господарства, які відбувалися в 90-х роках минулого століття, щоб уникнути інституціональних розривів, пов'язаних із плуточним заниженням реальної вартості конкретних природних та природно-господарських активів. Також зменшенням надходжень у відповідні бюджети у зв'язку з неформованістю фіскального інструментарію регулювання трансакцій з природними ресурсами.

Також у латентному стані перебуває та складова початкового реулізвання природокористування, яка стосується передачі прями тимчасового користування природними ресурсами.

В сучасних умовах, на думку Б. Данилишина та В. Мітенка, економічні функції, пов'язані з власністю на природні ресурси, реалізуються значною мірою формально. Відомчі структури, які регулюють природокористування, намагаються зберегти себе з мінімальними змінами і не допустити послаблення своєї влади. Стосовно відносин власності на природні ресурси, законодавство виявляється не зовсім послідовним, а навіть суперечливим. Концептуальні аспекти вирішення питань власності щодо окремих ресурсів проявляють незбіг. Але головне полягає в тому, що зазначені законодавчі акти не формують механізму розмежування власності і не визначають відповідного розподілу повноважень між органами державного управління різного рівня [43].

Глибокий вплив на специфіку регулювання відносин власності на природні ресурси мають такі чинники: ці ресурси є твором природи, тобто створені без трудової участі людини та суспільних витрат; кількісно і якісно вони обмежені природною сферою; їх просторові межі не можна проширити шляхом відтворення або важко відтворювати; природні багатства не мають реальної вартості і в суто економічному розумінні не можуть бути товаром; основні природні об'єкти є фізично нерухомими і просторово не переміщуються; головний природний об'єкт – земля – є засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві; у разі правильного використання землі як засобу виробництва її продуктивні сили не зменшуються, а зростають; відмова від використання земельних, водних, лісових та інших природних об'єктів не призводить до їх зношування, деградації та непридатності; в результаті використання нерухомих об'єктів природи, як територіально-просторового базису для здійснення виробничо-господарської діяльності їх межі не змінюється тощо [107].

Поси не створення критичного мінімуму інституціональних передумов розв'язаного ринку землі (добре організованої системи землевпорядкування, сучасного земельного кадастру, інфраструктурних ланок земельного ринку, системи впливу місцевого самоврядування на процеси деградації ґрунтового

покриву), не варто законовувати вільну торгівлю сільськогосподарськими угіддями, інакше на українське село чекає подальше майнове розшарування, посилення соціальної напруги та ще більш інтенсивна деіндустріалізація [139].

Інституціоналізація приватної та комунальної власності у природно-ресурсній сфері – це навіть не середньострокова, а довгострокова перспектива і не в усіх сегментах природно-ресурсної сфери вина є доречною. На даному етапі в окремих природно-господарських комплексах, які включають значну кількість державних підприємств, необхідною є корпоратизація. В першу чергу це стосується агрогосподарського та лісгосподарського комплексів. Корпоратизація дозволить підвищити керованість державними підприємствами та рівень їх інвестиційної спроможності.

Однією з основних складових регулювання трансформації природно-ресурсної сфери є екологізація підприємницької діяльності, оскільки суб'єкти бізнесу безпосередньо забезпечують залучення природних ресурсів у господарський оборот. Під механізмом екологізації підприємницької діяльності пропонується розглядати взаємодію сукупності організацій, інститутів, форм та методів, що використовуються для узгодження економічних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності з екологічними інтересами суспільства, органів влади, територіальних громад на різних ієрархічних рівнях та людини як особистості, забезпечення її дотримання збалансованого розвитку і цілісності соціально-екологічної системи, в складі якої зароджується та функціонує підприємницька ініціатива.

Важливою складовою екологізації підприємницької діяльності виступає екологічний інжиніринг, або еколого-інженерна діяльність (звичайний інжиніринг – це інженерно-економічна діяльність, що має на меті техніко-економічне обґрунтування комплексу заходів щодо екологічної модернізації виробництва з проведенням, за необхідності, попередніх технологічних досліджень на пілотному (експериментальному) устаткуванні, наприклад очисному. Метою екоінжинірингу може бути також передінвестиційна екологічна оцінка проєктних пропозицій. Класичними прикладами екологічного інжинірингу є оцінка впливу об'єктів, що проєктуються, на навколишнє природне середовище, екологічні обґрунтування інвестиційних проєктів, оцінка екологічних ризиків у складі проєктування організаційних

схем

В умовах реформування економіки, дефіциту коштів екологічний інжиніринг модернізації виробництва доцільно проводити на галузевому або корпоративному рівні. Тобто розроблення корпоративної програми екологічної модернізації підприємств має здійснюватися на основі попередньо проведених екологічних експрес-аудитів і екологічного інжинірингу на підприємствах галузі, корпорації, характерних для виробничої системи [35].

Однією з основних передумов формування державної політики регулювання трансформації природно-ресурсної сфери є розробка нормативної і методологічної бази, які дозволять імплементувати міжнародних природоохоронних конвенції уможовити в державну екологічну політику, щоби впливати у планетарну конструкцію регулювання природокористування розробка механізмів імплементції окремих положень Кіотського протоколу у вітчизняну практику природокористування, формування ринку квот та дозволів на випадки шкідливих речовин виходячи з ємності асиміляційного потенціалу регіону, світу, запровадження стимулюючих та спонукальних підойм фінансового регулювання природокористування, які використовуються у країнах розвинутого ринку) [36, с. 32].

Враховуючи те, що держава як власник більшості природних ресурсів не в змозі повною мірою фінансувати процеси відтворення, відновлення та охорони природних ресурсів, необхідно розширювати сферу застосування партнерських відносин з підприємницькими структурами на основі угод державно-приватного партнерства. Збільшивши перелік видів природоексплуатаційної та природоохоронної діяльності, на які можуть копіюватися угоди державно-приватного партнерства, окремі природно-господарські об'єкти (меліоративні фонди, об'єкти виведення та очищення стічних вод, кошака лісу і плантаційні лісорозведення), що передбачає передачу *цих об'єктів у користування* приватному оператору на умовах платності, *строковості, спільної відповідальності та* спільного розподілу ризиків.

Результативне регулювання трансформації природно-ресурсної сфери на пряму пов'язане з тим, наскільки процеси змін в системі економічних відносин щодо видобутку та переробки природних ресурсів синхронізуються з коливаннями

макроекономічної кон'юнктури. В умовах економічного відношу, коли попит на природні ресурси зростає, мають переважати нормативи плати за спеціальне природокористування, щоб упередити прояви марнотратного споживання окремих видів природної сировини.

Трансформаційні процеси, що проходили і проходять у національній економіці протягом двадцяти років, не можуть повною мірою переноситись у природно-ресурсну сферу, тому що стосуються трансформації інститутів, які не є об'єктивним фактором сприятливих умов життєдіяльності, а виступають елементами економічної напруги. Природно-ресурсна сфера це в чергу чергує баланс між можливостями природи та потребами господарського комплексу. Це і є основним обмежувачим фактором при виборі інструментів та механізмів регулювання трансформаційних процесів.

Виявлення найбільш деструктивних імпульсів трансформаційних процесів у сфері природокористування, ґрунтовна оцінка перспектив трансформації природно-ресурсної сфери, ліквідація нелегального використання ресурсної бази, досконале та прозоре правове оформлення прав власності на засоби виробництва, формування механізму стимулювання підприємств і бізнесових структур у напрямку ресурсозбереження та охорони довкілля, виокремлення багатьох пріоритетів у соціально-економічній, інвестиційній та інноваційній діяльності природокористуючих галузей дозволять закласти основи принципово нової політики природокористування в напрямку підвищення соціально-економічної ефективності використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки соціально-економічного розвитку [138].

Перший етап адміністративної реформи у сфері природокористування характеризувався ліквідацією ресурсних комітетів (Держкомзем, Держводгосп та Держкомліспосп. України) і створенням їхніх агентств. Трансформація комітетів в агентства значно звужила повноваження щодо управління використанням того чи іншого природного ресурсу. При цьому агентство було підпорядковано відповідним міністерствам, зокрема Державне агентство водних ресурсів Міністерству екології і природних ресурсів, Державне агентство лісових ресурсів і Державне агентство земельних ресурсів Міністерству аграрної політики і продовольства України. Метою

такої корекції управлінської вертикалі природокористування було сконцентрувати окремі функції в єдиному центрі, позбутися практики їх дублювання, створити передумови для інтегрованого управління природними ресурсами. Переведення системи регулювання використання земельних і лісових ресурсів під патронат Міннагрополітики пояснюється прагненням узгодити пріоритети розвитку сільськогосподарського виробництва з домініантами раціонального лісо- та землекористування.

Одним з основних деструктивів державної політики регулювання трансформаційних процесів в природно-ресурсній сфері на початкових етапах інституціоналізації інструментів ринкового реформування національного господарства стала відсутність інституціонального підґрунтя реалізації приватної ініціативи в сфері відновлення, відтворення та охорони природних ресурсів. Зокрема у сфері плантаційного лісорозведення, здійснення агролісомеліоративних заходів використання міжгосподарських і внутрішньогосподарських гідроселічних споруд, осушувальних систем. Це значною мірою в подальшому і вплинуло на обмежене фінансування проєктів розширеного відтворення природно-ресурсного потенціалу та впровадження окремих заходів та інструментів екологічного менеджменту в практику господарської діяльності.

В більшості сегментів природно-ресурсної сфери у перехідний період і надалі домінували державні підприємства, які не володіли достатнім набором прав та повноважень щодо кооперації з приватними підприємницькими структурами і зарубіжними інвесторами. Одним з основних факторів упередженого ставлення держави до розширення спектра форм екологічного підприємництва була інституціональна нерегульованість екологічної відповідальності за надмірне екологодеструктивне споживання природних ресурсів як загальнонаціонального, так і місцевого значення.

Не було власно уявлено недоліки в системі регулювання трансформаційних процесів, що полягали в дублюванні цілого спектра регулюючих і контролюючих функцій окремими міністерствами та відомствами. Виникала парадоксальна ситуація, коли підрозділи окремого відомства, яке визначало порядок і режим використання природних ресурсів, його ж і контролювали. Такий стан справ

привів до несанкціонованого освоєння значних обсягів відновних природних ресурсів, що фактично усунуло державу від реального управління ними і сприяло перерозподілу природно-ресурсної ренти не на користь держави та широких мас населення.

3. Формування інституціонального середовища раціонального використання природних ресурсів

Розробці перспективних напрямів формування інституціонального середовища раціонального використання природних ресурсів присвячена значна кількість праць як вітчизняних вчених, так і вчених близькому таубіжжя, зокрема таких як Р. Рувнов, В. Федоров, С. Лизін, Є. Бізаркіна, О. Кудрявцева, І. Золотарьов, А. Токарев, Н. Буркинський, С. Харічков та інших. Увага акцентується на еколого-економічних пріоритетах та інструментарно-методичному забезпеченні удосконалення системи регулювання трансформації природно-ресурсної сфери, розвитку ринку природних ресурсів, методології механізмів вирішення проблем інноваційного природокористування та впливу інституціональних умов на реалізацію соціально-економічних вигод освоєння природно-ресурсного потенціалу.

Інституціональне середовище раціонального використання природних ресурсів являє собою сукупність формальних та неформальних інститутів і інституціональних умов, спрямованих на упорядкування трансформаційних процесів щодо відновлення, відтворення й охорони природних ресурсів, залучення їх у господарський обіг та усунення протиріч між потребами господарського комплексу в окремих складових природно-ресурсного потенціалу і забезпеченням стійкості еколого-економічних систем (рис. 5).

Інституціональні умови у сфері природокористування формуються на основі норм і правил, які необхідно, на думку А. Токарева, поділити на дві сфери: 1) сферу користування природними ресурсами проєкти, стандарти і регламенти, які визначають особливості прийнятих рішень у питаннях розвідки, освоєння та розробки родовищ природної сировини, здійснення природоохоронних заходів; 2)

сферу оподаткування норми і правила, які формують порядок вилучення державою доходів рентного характеру, вилучення традиційних податків [129]. На нашу думку, інституціональними умовами є сукупність чинників, які визначають базові умови регулювання трансформаційних процесів і детермінують застосування формальних та неформальних інститутів.

Рис. 1.5 Структура інституціонального середовища раціонального використання природних ресурсів

інститути встановлюють певний порядок у характері взаємодії між суспільством і навколишнім природним середовищем, людиною і природою за допомогою формування суспільством норм і правил економічної поведінки суб'єктів господарювання, встановлення певних рамок та обмежень при здійсненні господарської діяльності щодо вилучення, використання, перетворення, охорони, обміну, споживання, відтворення природних благ і послуг, досягнення ресурсно-екологічної безпеки [50].

Система інститутів дозволяє об'єднати шляхом координації та організації взаємовідносин між людьми різні процеси в перетворення економіки, сегменти ринку, суб'єктів господарювання в єдиному екологічно орієнтованому напрямку. Для досягнення екозбалансованого функціонування економіки і виникнення природозберігаючого типу різних видів економічної діяльності необхідне створення такої системи інститутів, яка спонукає до реалізації екологічно вигідних господарських та управлінських рішень, впровадження екологічних інновацій, екомаркетингу, екоменеджменту, підвищення ефективності природокористування та ресурсно-екологічної безпеки, проведення екологічно орієнтованої структурної перебудови.

2.1. Характеристика природно-ресурсного потенціалу

Природні ресурси виступають важливим фактором соціально-економічного піднесення. Від їх запасів, якості та окремих техніко-економічних характеристик залежить господарська самодостатність країни та її регіонів. Особливо не актуально на даному етапі розвитку національної економіки, коли поглиблення процесів глобалізації та регіоналізації вимагає максимально можливого використання потенціалу конкурентних переваг, який має місце й у природно-ресурсній сфері. Лише шляхом інтенсифікації залучення природних ресурсів і природних умов у господарський оборот можна забезпечити своєчасне і відновлення та відтворення. Станом на 1 січня 2023 року земельний фонд України в межах її кордонів налічував 60354,8 тис.га. Згідно з даними Держгемагенства України земельний фонд країни був структурно розподілений таким чином: 70,9% - сільськогосподарські землі, ліси та інші лісовкриті території займають 17,6%; забудовані землі – 4,2%; території, вкриті поверхневими водами – 4%; заболочені землі - 1,6%; інші - 1,7%.

За 5 років починаючи з 1 січня 2018 року структура земельного фонду змінилася щодо основних видів угідь, зокрема, площа сільськогосподарських земель зменшилася на 150,8 тис. га; позитивну динаміку мають ліси та лісовкриті території, площа яких зазначеного періоду збільшилася на 97,4 тис. га; забудованих земель стало на 45 тис.га більше; відкритих заболочених - на 13,9 тис. га; площа територій, вкритих поверхневими водами збільшилась на 0,6 тис. га.

Територія України характеризується надзвичайно високим показником сільськогосподарської осередності, що значно перевищує екологічно обґрунтовані межі. Навіть зі зниженням за останні роки, цей показник значно перевищує аналогічний показник більшості країн світу. Порівняно з європейськими країнами, орні землі яких займають 30-32% загальної площі суходолу, розораність українських земель сягає 53,8%, внаслідок чого змінюється мікроклімат, різні

запалання ґрунтових вод, активізуються процеси опустелювання земель, розвивається водна й вітрова ерозія, що зумовлює падіння родючості ґрунтів, деградацію і зниження продуктивності агроєкосистем та унеможливує розширення відтворення природно-ресурсного потенціалу.

В Україні створено потужну мінерально-сировинну базу. У надрах країни виявлено понад 20 тисяч родовищ і рудопроявів 85-ти видів корисних копалин, з яких 4103 мають промислове значення і обліковуються державним балансом запасів. За обсягом розвіданих запасів вугілля, залізних, марганцевих і титаново-цирконієвих руд Україні є однією з провідних країн світу. Зокрема, запаси вугілля відносно світових становить 7,5%, залізних руд - 5%, марганцевих - 42,8%. Сьогодні темпи та обсяги відтворення власної мінерально-сировинної бази не відповідають потребам країни, оскільки через складний стан економіки значно скорочено обсяги геолого-знавальних, пошукових і розвідувальних робіт.

До недоліків вітчизняної мінерально-сировинної бази відносять обмеженість ресурсів вуглеводнів - нафти та природного газу, а також відсутність (за деякими винятками) кольорових і рідкісних металів, найважливіших агроруд, та деяких інших корисних копалин. Ступінь залучення розвіданих запасів у розробку коливається в межах від 40 до 100%.

Порівняно з 2021 роком зменшився видобуток нафти та газового конденсату, газу природного, кам'яної солі та збільшився видобуток кам'яного вугілля, марганцевої руди. Щодо решти - спостерігається відносна стабілізація видобутку. Винятком становлять калійні солі, щодо яких відбувся подальший спад видобутку, який розпочався в 90-х роках XX століття, а з 2019 року взагалі було зупинено калійно-магнієве виробництво. Динаміка видобутку корисних копалин за період 2008-2022 роки свідчить, що майже за всіма їх групами спостерігається спадкий чи злідаційний тренд. Найвищі темпи зростання були в групі корисних копалин для будівництва (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка погашення запасів основних видів корисних копалин за роками*

Корисні копалини	Видобуток корисних копалин						Втрати корисних копалин у надрах, відсоток до погашення запасів					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Нафта та конденсат, млн.т.	3,66	3,7	3,91	4,08	3,96	3,97	3,3	4,3	3,7	3,9	-	0,001
Газ природний, млрд.м ³	18,7	18,79	19,48	20,36	21,5	20,52	0,3	0,19	0,19	0,13	0,02	0,01
Вугілля кам'яне, млн.т.	51,8	54,65	53,44	54,68	54,75	54,95	6,8	14,6	13,1	14,6	19,4	21,6
Вугілля буре, млн.т.	0,01	0,83	0,60	0,52	0,02	0,00	30,8	8	9,7	5,5	5	-
Залізна руда, млн.т.	120,94	134,23	155,81	151,00	11,63	11,25	3,3	2,9	2,7	2,9	2,4	2,65
Марганцева руда, млн.т.	6,76	7,1	6,20	5,24	2,7	4,84	8,1	9,5	10,4	10,2	10,3	8,86
Сіль калійна, млн.т.	434,0	21,0	59,0	20,7	-	-	10,1	30,0	11,9	6,3	-	-
Сіль кухонна, млн.т.	4,40	5,23	6,03	5,53	3,39	4,91	57,4	51,4	34,2	6,6	83,4	78,4
Сірка самородна, млн.т.	299,0	258,6	288,0	208,0	-	-	1,0	1,1	1,0	1,4	-	-
Глини бентонітові, тис.	145,0	112,0	165,0	201,9	182,9	238,6	4,6	5,1	5,3	4,7	5,8	6,5
Солін, млн.т.	1,32	1,08	1,7	1,81	0,76	1,09	5,3	6,2	5,8	6,0	4,4	4
Вапняк флюїдовий, млн.т.	23,07	22,91	25,52	25,56	22,6	13,7	5,0	6,4	5,8	5,2	4,9	0,55
Глина вогниста, млн.т.	3,44	3,1	3,88	4,56	3,16	5,33	7,9	8,7	8,0	6,7	7,5	7,9
Пісок формувальний, млн.т.	7,11	8,01	8,35	9,88	13	11,5	5,6	5,2	4,8	4,4	1,9	0,9
Камінь будівельний, млн.м ³	14,88	13,75	20,5	23,36	25,85	30,04	0,9	0,9	0,8	0,5	0,9	1,41
Гіпсовина цементна, млн.т.	10,02	9,37	11,12	13,85	8,17	8,22	1,8	1,9	1,8	1,1	3,4	2,9

* За даними Державного інформаційного геологічного фонду України «Геоінформ України»

За період з 1990 по 2022 рік в динаміці використання води спостерігається загальний зростаючий тренд (рис. 2.1). Особливо інтенсивно скорочення використання свіжої води у господарському комплексі відбувалося за період з 1990 по 2003 рік. Це було зумовлено глибокими стагнаційними процесами у базових галузях національного господарства, викликаних втратою коопераційних зв'язків зіткненнями підприємств з підприємствами колишніх республік Радянського Союзу. З динамікою використання води з аналізованим періодом кореспондується і динаміка частки використаної води в загальному заборі. За період з 2003 по 2020 рік (період макроекономічного зростання) суттєвих зрушень в динаміці використання води не відбулося у зв'язку з тим, що ряд підприємств-основних водокористувачів почали використовувати маловодні технології.

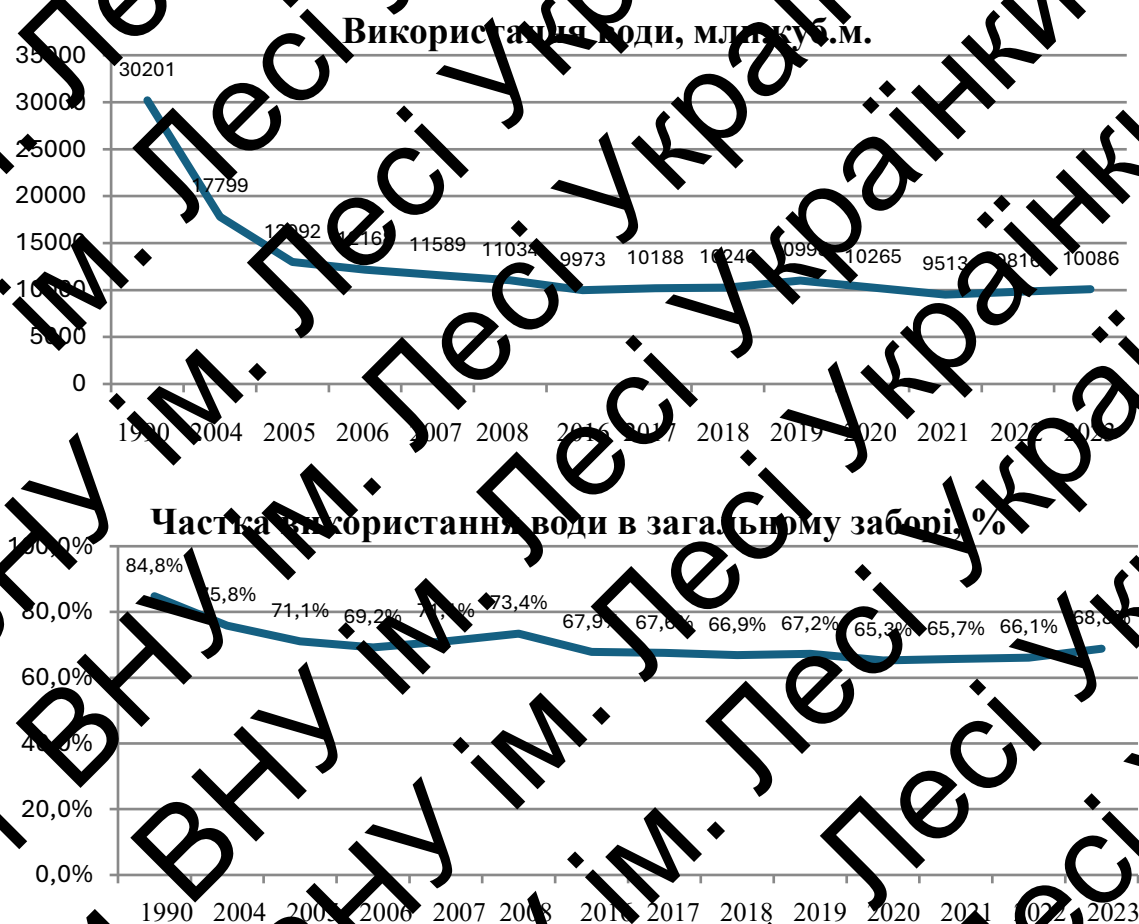

Рис. 2.1. Обсяги використання води та її частка в загальному заборі за період з 1990 по 2023 рік

Певне зниження обсягів використання води відбулося за період з 2021 по 2023 рік порівняно з 2020 роком. Світова економічна криза негативно вплинула на обсяги виробництва у транспортноорієнтованих галузях національного господарства, а саме чорної металургії, хімічної та харчової промисловості, які залучають у господарський оборот значні обсяги свіжої води.

Негативним моментом у сфері водокористування є те, що у 1990 році частка використаної води у загальному заборі становила 84,8%, а у 2023 році вона знизилася до рівня 68,84% (рис. 2.2). Така негативна динаміка частки використаної води в загальному заборі пов'язана з тим, що за роки реформ надзвичайно повільно відбувалися процеси модернізації систем водоспоживання та водопостачання, що негативним чином відобразилося на втратах води в водопровідно-каналізаційних мережах.

Рис. 2.2. Частка збору підземної та морської води в загальному заборі за період з 1990 по 2023 рік

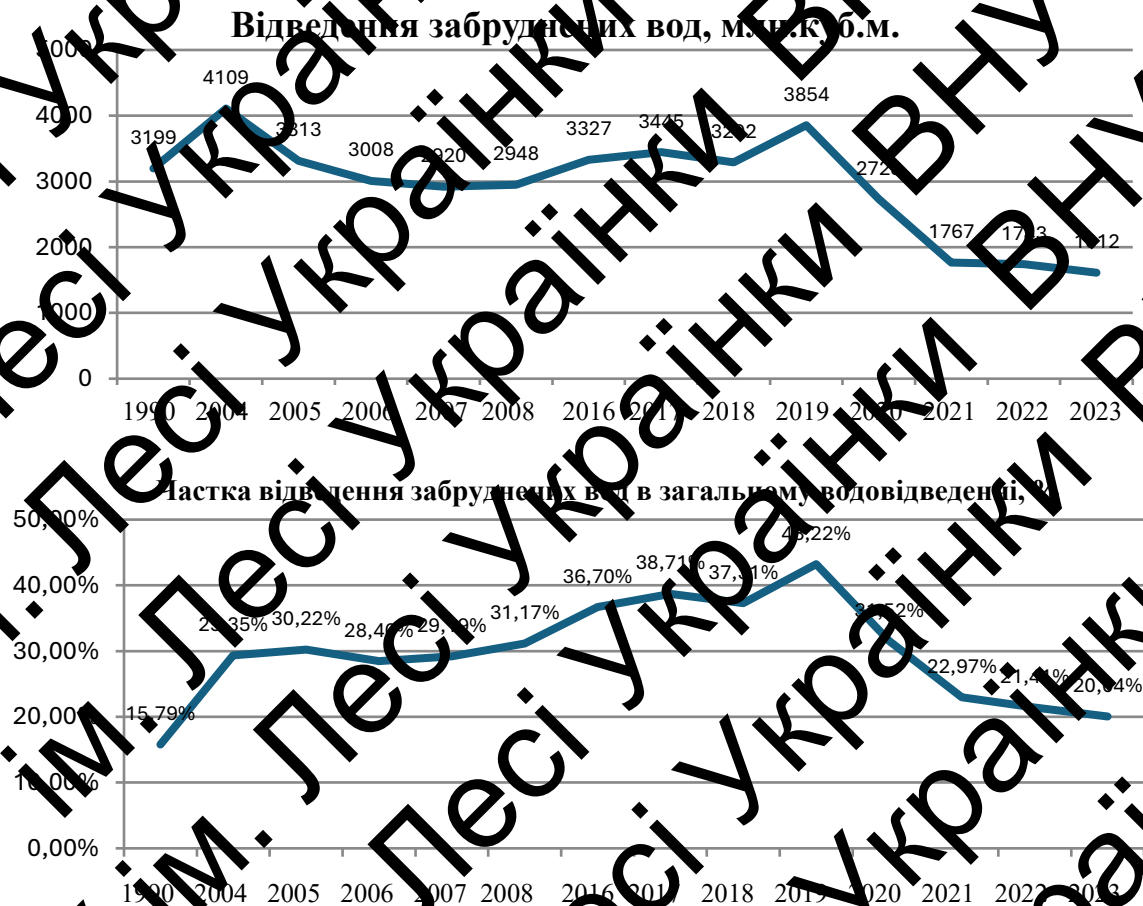
За період з 1990 по 2023 рік спостерігаються негативні тенденції щодо значних втрат води в системі водопостачання. Враховуючи дефіцит поверхневих та підземних прісних вод в регіонах України, де розташована основна маса об'єктів важкої промисловості, вагомим чинником економії свіжої води є залучення у господарський оборот підземної та морської води. За період з 1990 по 2023 рік частка забору підземної води коливалась в інтервалі від 8,29 до 13,83%.

Нарощення обсягів забору підземної води напряму пов'язано з будівництвом систем централізованого водопостачання на найменш урбанізованих територіях, де на даний момент має місце використання поверхневих вод, які тривалий період піддаються впливу промислового виробництва (включають ряд речовин, шкідливих для здоров'я людини).

Значним резервом економії свіжої води особливо в адміністративних областях південного регіону України є використання морської води. Якщо у 1990 році частка забору морської води в загальному заборі становила 3,15, то у 2016 році вона виросла до рівня 6,23%. У 2023 році порівняно з попередніми роками частка забору морської води досягла найвищого рівня за період, що аналізується, і становила 6,53%. Ефективність використання морської води пов'язується з розбудовою виробничо-технічної бази її опріснення, щоб зробити її придатною для використання у сферах промислового та сільськогосподарського виробництва. Нарощення частки забору підземної та морської води в загальному заборі залежить від застосування державою комплексу стимулюючих заходів, які робитимуть вигідним налагодження систем табору і використання підземної і морської води.

Надзвичайно деструктивним моментом водокористування в Україні за період з 1990 по 1996 рік було зростання обсягів відведення забруднених вод (рис. 2.3). Якщо у 1990 склалося 3199 млн.куб.м., то у 1996 вже 4109 млн.куб.м. Це стало наслідком системних деформацій у базових галузях національного господарства, які залишили поза увагою проблеми модернізації і реконструкції систем водопостачання на промислових підприємствах і підприємствах

матеріально-комуніального господарства. За період з 1996 по 2023 рік спостерігалася тенденція зниження обсягів відведення забруднених вод у зв'язку з поступовою структурною перебудовою господарського комплексу і скріпленням проявів макроекономічної стабілізації, що створило передумови для нарощення обсягів фінансування робіт по модернізації водогосподарської інфраструктури.

Грис 2.3. Відведення забруднених вод та їх частка в загальному водовідведенні за період з 1990 по 2023 рік

Несважаючи на деяке зростання обсягів відведення забруднених вод у 2019 році, за період з 2020 по 2023 рік цей показник істотно знизився внаслідок погіршення платіжної дисципліни при сплаті екологічного податку за скиди забруднюючих речовин у природні водні об'єкти. Існує пряма кореляція між обсягами відведення забруднених вод та їх часткою в загальному водовідведенні за період з 1990 по 2023 рік. Подальше зниження обсягів скиду забруднених вод у природні водні об'єкти залежить від зростання нормативів плати за цей вид

забруднення і усунення преференцій при сплаті екологічного податку для окремих категорій платників.

Бракуюючи те, що Україна не належить до країн з високим рівнем забезпеченості лісовими ресурсами, набуває актуальності проблема ощадливого використання лісоресурсного потенціалу. Існуюче інституціональне середовище лісокористування створює передумови для ліквідації окремих видів лісогосподарських робіт, що позбавляє бюджет додаткових надходжень плати за спеціальне лісокористування та інших фіскальних платежів. За період з 1990 по 2023 рік в динаміці заготівлі ліквідної деревини від рубок головного користування не спостерігається чіткої тенденції (рис. 2.4).

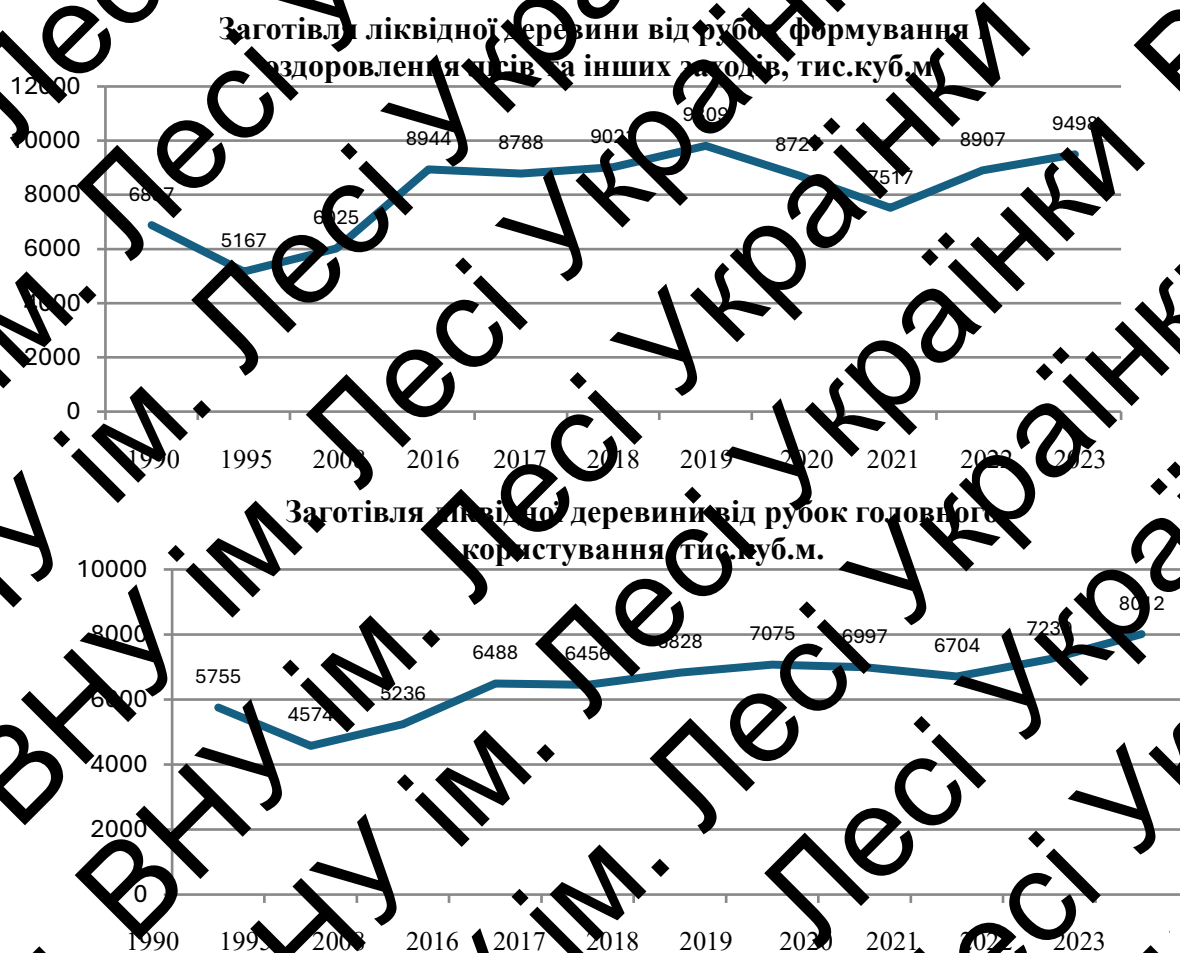

Рис. 2.4. Заготівля ліквідної деревини від рубок головного користування та від рубок формування і оздоровлення лісів та інших заходів за період з 1990 по 2023 рік

За період з 1990 по 1995 рік обсяг заготівлі ліквідної деревини значно знизився, що було зумовлено спадом *виробництва* в галузях, які виступають основними споживачами *деревини*. Кризою неплатежів в усіх фазах лісопродуктового ланцюга. За період з 1995 по 2016 рік обсяг заготівлі ліквідної деревини від рубок головного користування суттєво збільшився, якщо у 1995 він становив 4574 тис. куб. м, то у 2016 - 6438 тис. куб. м. Зниження заготівлі ліквідної деревини відбулось у 2020 та 2021 роках, що пов'язано з кумулятивним ефектом впливу глобальної економічної кризи на окремі сегменти національного господарства. Якщо у 2019 році наготовлялось від рубок головного користування 7075 тис. куб. м ліквідної деревини, то у 2021 - 6704 тис. куб. м.

Враховуючи незначну лісистість території України та вагомий значення лісу для господарського комплексу і життєдіяльності людини, проблема раціоналізації лісокористування в останні періоди значно активізувалась. Тим більше, лісові ресурси виступають важливим і бюджетонаповнюючим чинником, особливо для територіальних громад. За даними державного обліку лісів площа земель лісового фонду в Україні становить 10,8 млн. га, з яких 9,5 млн. га вкриті лісовою рослинністю.

Ліси по території України розташовані дуже нерівномірно. Вони сконцентровані переважно в Поліссі та в Українських Карпатах. Лісистість у різних природних зонах має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найпоширеніше впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, пом'якшують наслідки ерозійних процесів, а також забезпечується одержання більшої кількості деревини. Лісистість (частка вкритих лісовою рослинністю земель у загальній площі території країни) становить 15,6%, є нижчою, ніж в багатьох країнах Європи.

За період з 1990 по 2003 рік спостерігалось скорочення площ рубок лісу за заходів у зв'язку зі зменшенням площ лісового фонду та погіршенням породно-вікової структури. У 1990 році площа рубок лісу та заходів становила тис. га, а у 2003 році вона знизилася до рівня 456,1 тис. га. За період з 2003 по 2019 рік площі рубок змінювалися в інтервалі від 456,1 тис. га до 476,2 тис. га. За період з 2019 по 2021 рік площі рубок і заходів різко скоротилися у зв'язку зі

зменшенням частки стиглих деревостанів у віковій структурі лісового фонду та зменшенням бюджетного фінансування лісовідтворювальних робіт. В останні роки спостерігається зростання площ рубок, що пов'язане з розширенням прав лісгосподарських підприємств щодо ауторсингу окремих видів лісгосподарських послуг.

Важливою складовою розширеного відтворення лісресурсного потенціалу є відтворення лісів, яке відбувається шляхом саління і висівання лісу та природного поновлення (рис. 2.5).

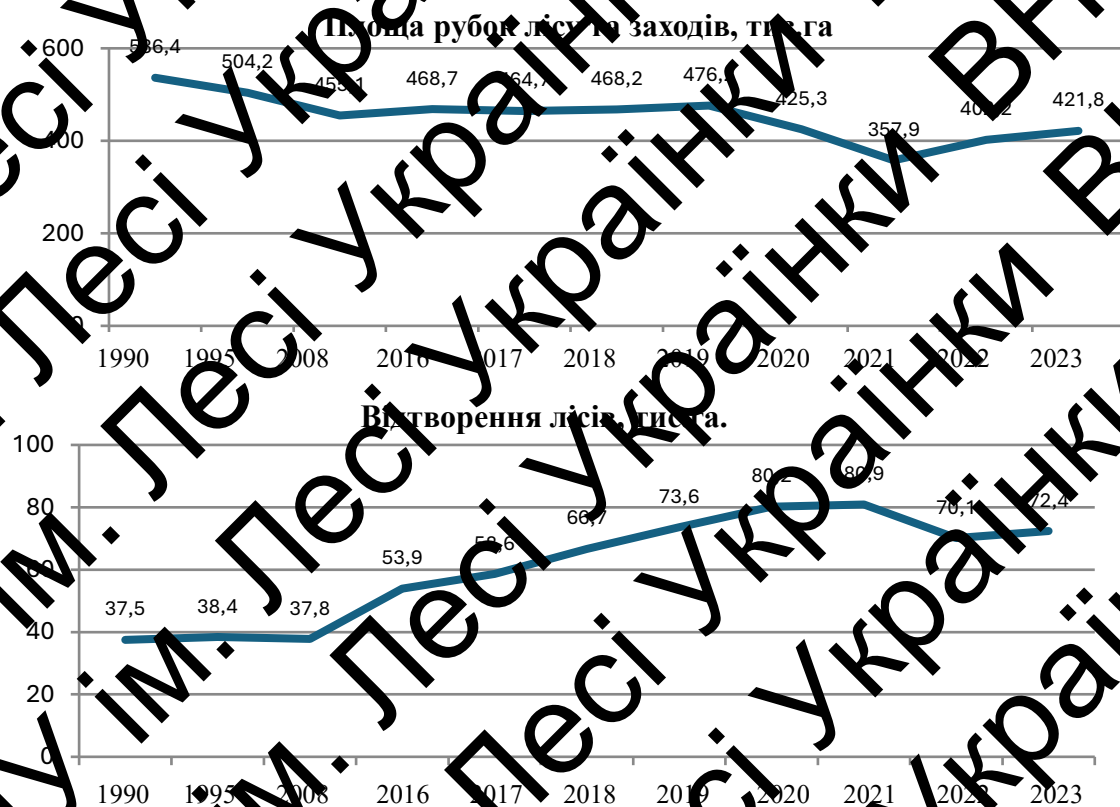

Рис. 2.5. Площа рубок лісу та заходів відтворення лісів за період з 1990 по 2023 рік

У 90-х роках минулого століття відтворення лісів не відзначалося вихідними тенденціями і відбувалося переважно за рахунок природного поновлення, оскільки значні площі сільськогосподарських угідь крупнотоварних сільськогосподарських підприємств були виведені з продуктивного обороту.

Зростання площ відтворення лісів відбулося в період з 2016 по 2021 рік, зокрема у 2016 році площа відтворення становила 53,9 тис. га, а в 2021 - 80,9 тис. га. У

2022 році порівняно з 2001) роком площі відтворення лісів знизилися на 10,8 тис. га.

Суттєве нарощення площ відтворення лісів стало можливим, якщо до цього процесу, крім спеціалізованих підприємств (держлісгоспів) приєднуються суб'єкти аграрного підприємництва, зокрема особисті селянські і фермерські господарства. Для цього держава має застосувати широкий спектр фінансових та кредитних підойм, які зроблять вигідним розширення площ відтворення і відновлення лісів.

Обсяг викидів забруднюючих речовин визначається обсягами виробництва промислової продукції та рівнем завантаженості виробничих потужностей. Оскільки в Україні об'єкти матеріального виробництва відзначаються підвищеним рівнем енерго- та ресурсомісткості, що призводить до викиду відпрацьованого палива в атмосферне повітря. У 1993 році порівняно з 1990 роком викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря суттєво знизилися, що пов'язано із значним скороченням обсягів виробництва в базових галузях національного господарства, які традиційно забезпечують левову частку сумарної шкідливої речовин (рис. 2.6).

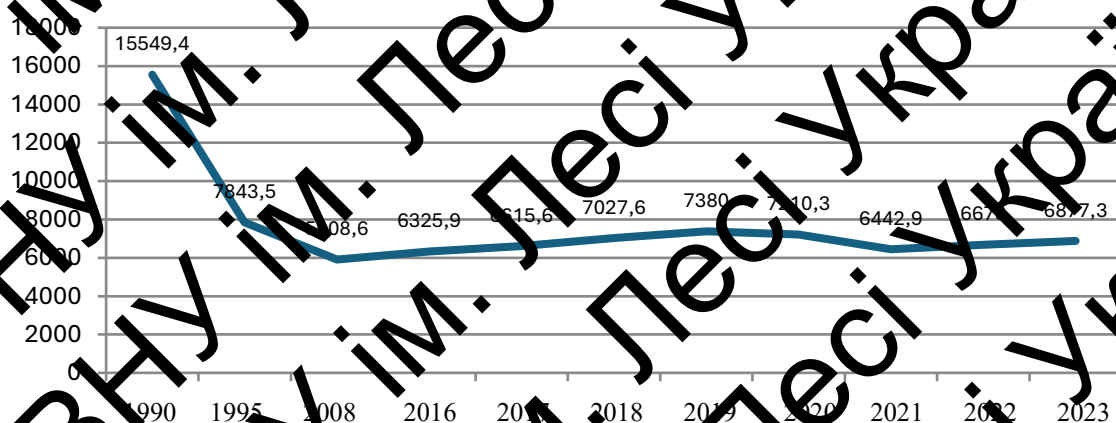

Рис. 2.6. Викиди забруднюючих речовин у повітря за період з 1990 по 2023 рік

За період з 2003 по 2019 рік мав місце висхідний тренд в динаміці викидів забруднюючих речовин, що було зумовлено підвищенням рівня завантаженості виробничих потужностей на промислових підприємствах. Незважаючи на спад промислового виробництва у 2022 році порівняно з 2020 та 2021 роками обсяг

викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря збільшився, що свідчить про погіршення роботи об'єктів природоохоронної інфраструктури.

2.2 Еколого-економічна оцінка використання природних ресурсів регіону

Система раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища у Рівненській області представлена рядом органів державного управління, місцевого самоврядування та громадських організацій. Такими інститутами виступають: Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Рівненській області, обласна екологічна інспекція, регіональні підрозділи ресурсних агентств (управління Держземкадастра, Держводагента, Держлісагентства у Рівненській області), окремі управління обласних та районних держадміністрацій, екологічні та природно-ресурсні підрозділи виконкомів місцевих рад, спеціальні комісії обласних, районних, міських, селищних та сільських рад, відділи ресурсних платежів підрозділів державної податкової адміністрації у Рівненській області.

Основою природно-ресурсного потенціалу господарського комплексу Рівненської області є земельний фонд, структура якого представлена на рис. 2.7. Найбільшу частку у структурі земельного фонду займають землі сільськогосподарського призначення – 964,9 тис. га або 48,1%. Також значною частка лісів та лісовкритих площ – 802,9 тис. га, або 40,0%. Характерною особливістю області є наявність значної площі відкритих заболочених земель – 105,0 тис. га., або 5,2%. Частка забудованих земель, земель під водою та інших земель становить менше 7%. Отже, структура земельного фонду значною мірою визначає спеціалізацію даного регіону у напрямку розвитку сільськогосподарського виробництва та супутніх галузей харчової промисловості, а також лісового господарства та лісопереробних галузей.

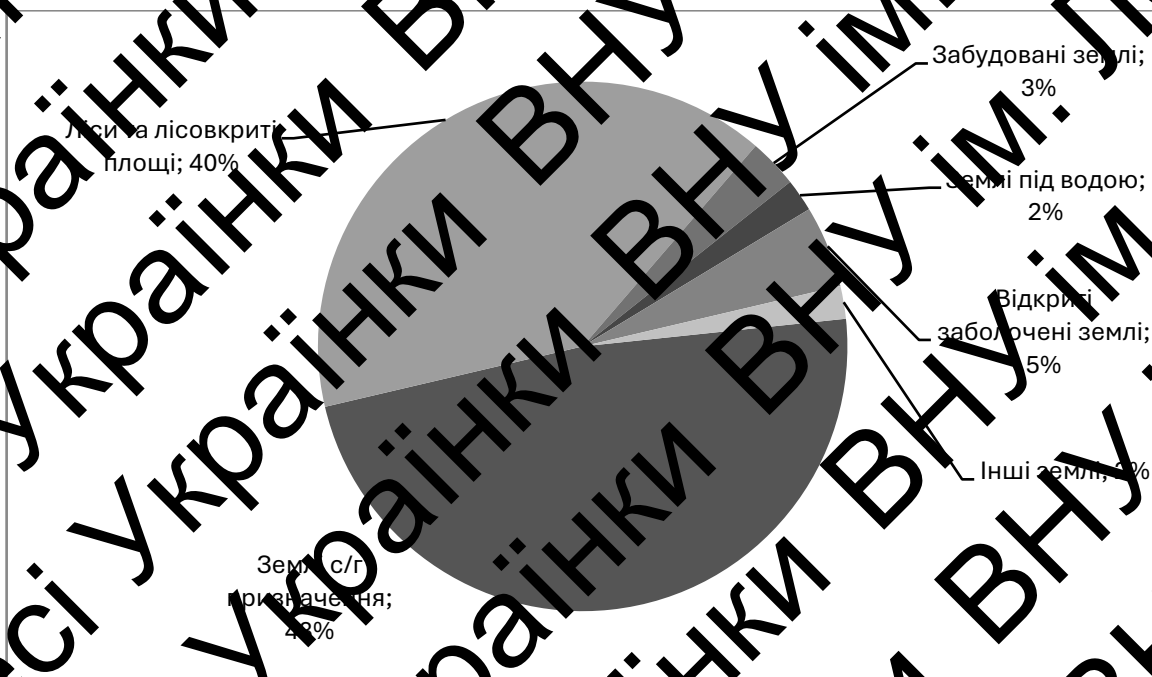

Рис. 2.7. Структура земельного фонду Рівненської області станом на 01 січня 2023 року

Протягом аналізованого періоду тільки у 2016, 2020 та 2022 роках спостерігалось значне збільшення як площ вапнування, так і обсягів внесення вапнякового борошна та інших вапнякових матеріалів. Хоча порівняно з 2016 роком протягом останніх років площі проведення вапнування та обсяги внесення вапнякового борошна та інших матеріалів зменшилися, що може свідчити про недостатність проведених робіт із відновлення якісних характеристик ґрунтів.

Важливе значення для забезпечення повноцінного відновлення якісних характеристик ґрунтів має вивчення обсягів проведення робіт з їх вапнування (рис. 2.7).

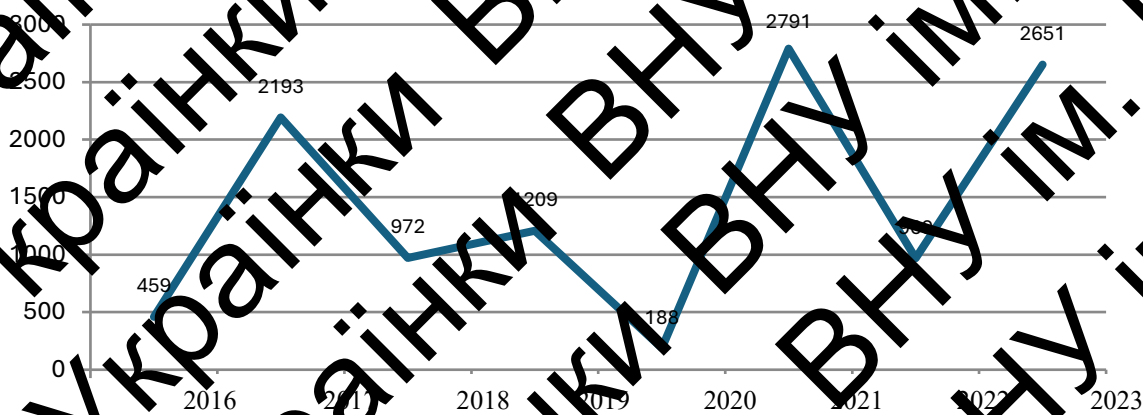

Рис. 2.8. Аналіз виконання робіт з вапнування ґрунтів у Рівненській області за 2016-2022 рр.

Важливе значення для збереження унікальних природних комплексів має створення та підтримання діяльності територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальної кількості яких у Рівненській області становить 306 об'єктів, які займають площу 1813 тис. га (табл. 2.2).

Серед загальної кількості об'єктів природно-заповідного фонду 27 належить до об'єктів загальнодержавного значення, які займають площу майже 65 тис. га. Але найбільшою є кількість об'єктів місцевого значення - 279, які загалом займають майже удвічі більшу площу - 116,3 тис. га. Серед окремих категорій об'єктів найбільше виділено заказників (125), заповідних урочищ (%) та пам'яток природи (64), але найбільшим за площею є природний заповідник загальнодержавного значення - Рівненський природний заповідник, який займає 12,5 тис. га та належить до найбільших природних заповідників України.

Поряд з іншими областями Полісся особливістю природно-ресурсної сфери Рівненської області є наявність значної площі осушених земель, які були введені в господарський оборот. Аналіз зміни площі осушених земель у Рівненській області за 2003-2022 рр. (рис. 2.9) свідчить про те, що роботи з осушення земель протягом останніх 15 років не проводилися (їх площа залишилась на рівні 390,4 тис. га), оскільки агропромисловий комплекс у період стагнації економіки країни не відчував потреби у додатковому залученні земельних площ.

Таблиця 2.2

Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду Рівненської області за їх значенням, категоріями та типами (станом на 1.01.2023 року)

Категорії об'єктів	Об'єкти природно-заповідного фонду								% площі окремих категорій до загальної площі ПЗФ	
	загальнодержавного значення			місцевого значення			разом			
	кіль-ть, од.	площа, га.	у т.ч. надана в постійне користування	кіль-ть, од.	площа, га.	у т.ч. надана в постійне користування	кіль-ть, од.	площа, га.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Природні заповідники	-	42289	42289	-	-	-	1	42289	42289	-
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Національні і природні парки	1	5448,3	-	-	-	-	-	5448,3	-	23,9
Регіональні ландшафтні парки	-	-	-	3	58708,0	-	-	58708	-	22,3
Заказники	13	76720	-	112	63404,3	-	115	70624,3	-	39
Пам'ятки природи	8	420,2	-	56	394,3	-	64	814,5	-	0,4
Заповідні урочища	-	-	-	96	3188,2	-	96	3188,2	-	1,5
Ботанічні сади	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Дендрологічні парки	1	29,5	-	-	-	-	1	29,5	29,5	0,01
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	39	-	12	128	-	14	167	-	0,1
Зоологічні парки	1	11,6	-	-	-	-	1	11,6	11,6	0,006
РАЗОМ	27	64157,1	42289	279	116322,8	-	306	181280,4	42289	100

* Побудовано авторами за даними джерела [Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Рівненській області / Офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ecorivne.gov.ua>.

В період розформування колгоспів осушені землі мало цікавили власників новостворених сільськогосподарських підприємств, тому після 1995 року спостерігається різке зменшення як загальної площі осушених земель, у їх володіннях, так і площі із закритим дренажем. Як наслідок, у 2019 році порівняно з 1990 роком площа осушених земель сільськогосподарських підприємств зменшилася у 5,4 рази і становила лише 63,4 тис. га, з яких 51,5 тис. га із закритим дренажем.

Важливе значення для забезпечення екобезпечного природокористування у регіоні має проведення постійного моніторингу викидів забруднюючих речовин у повітря (рис.2.10). Протягом 2003-2022 рр. загальні обсяги викидів забруднюючих речовин повітря колишалися в межах 49,7-66,3 тис.тонн.

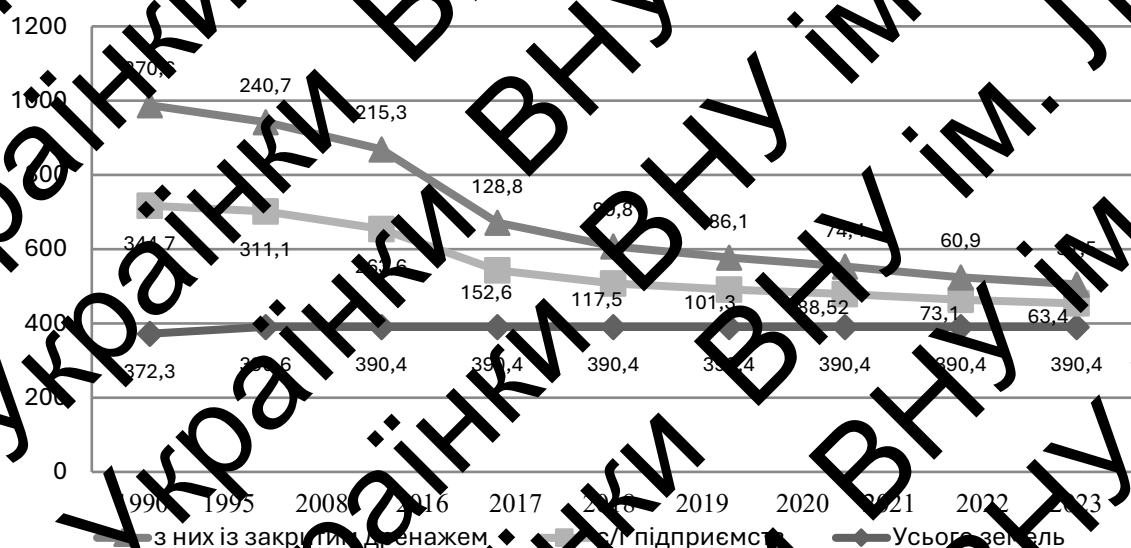

Рис. 2.9. Зміна площі осушених земель у Рівненській області за 1990-2023 рр

При цьому обсяги викидів забруднюючих речовин неруховними джерелами відзначаються більшою стабільністю, тоді як обсяги викидів від стаціонарних джерел хоча є в середньому значенні меншими, але характеризуються більшими відхиленнями, які значною мірою залежать від загальної економічної ситуації в країні. Зокрема, у період найбільшого зниження основних макроекономічних індикаторів в Україні внаслідок економічної кризи 2020-2021 рр. спостерігалось значне зниження обсягів викидів забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел (заводів, фабрик, комбінатів та ін. суб'єктів господарювання).

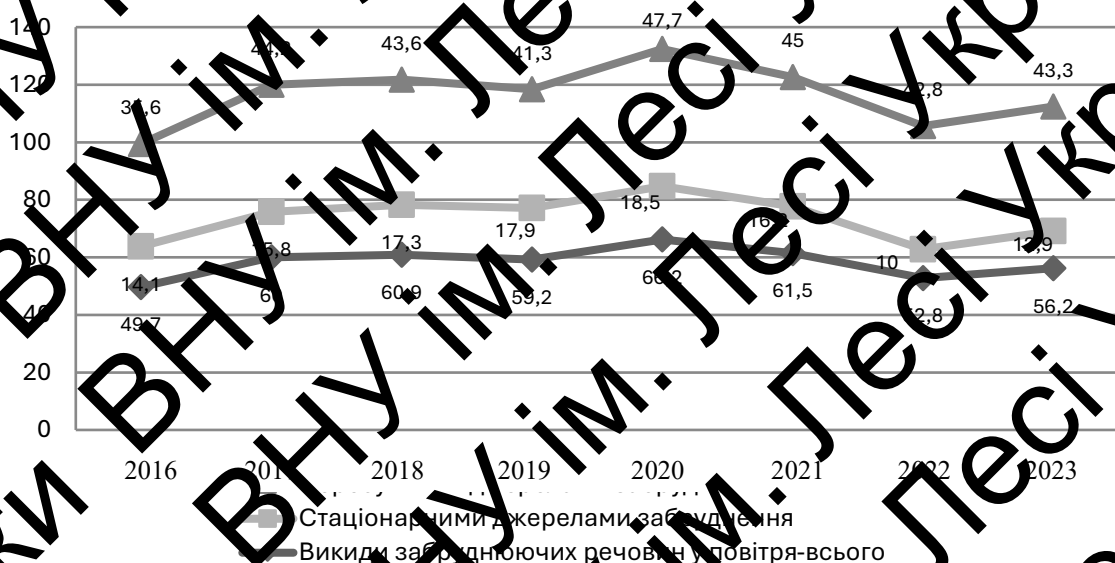

Рис. 2.10. Зміна обсягів викидів забруднюючих речовин у повітря у Рівненській області за 2016-2023 рр.

Подібні тенденції спостерігаються і щодо зміни загального обсягу викидів у розрахунок на 1 км² території, який у зв'язку із поступовим пошкодженням економічної діяльності у 2022 році також збільшився до 2,8 т/км², тоді як у 2021 році був на рівні 2,6 т/км².

Результати порівняльного аналізу викидів забруднюючих речовин у регіонах Західної України за 2021-2022 рр. (рис. 2.11) свідчать, що Рівненська область характеризується найнижчим їх рівнем у розрахунок на 1 км² території, конкуруючи у цій сфері лише з Волинською областю, оскільки показники Івано-Франківської та Львівської областей у 2022 році були відносно у 5,8 та разів більшими.

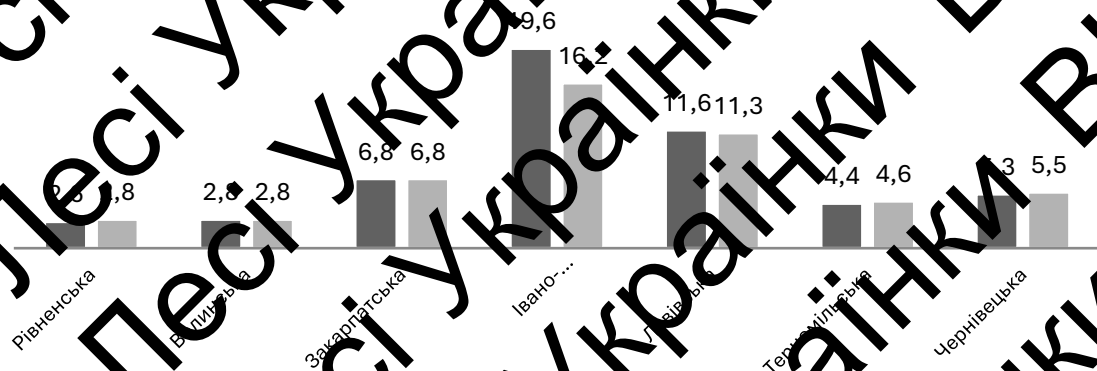

Рис. 2.11. Порівняльний аналіз викидів забруднюючих речовин у регіонах Західної України за 2021-2022 рр. (побудовано автором за даними джерела [123])

Важливе значення для підтримання стабільності екологічної ситуації природно-ресурсній сфері регіону має також забезпечення екобезпечного лісокористування. Аналіз зміни площ та розміру збитків від лісових пожеж у Рівненській області за 2003-2022 рр. (рис. 2.12) свідчить про різке збільшення як площі, так і розміру збитків від лісових пожеж у 2003 році, що було пов'язано із довготривалістю посушливого та жаркого періоду, а також неефективністю запобіжних заходів із запобігання пожежам.

Рис. 2.12. Площа та розмір збитків від лісових пожеж у Рівненській області за 2018-2023 рр.

Слід звернути увагу, що й у 2022 році ситуація суттєво не покращилася, оскільки площа та збитки від лісових пожеж також перевищили рівень 2017-2020 років. Це свідчить про необхідність пошуку додаткових засобів для створення на регіональному рівні ефективної системи моніторингу, запобігання та активної боротьби з подібними негативними проявами у майбутньому.

2.2. Аналіз діяльності господарських структур ресурсної сфери регіону

Якщо аналізувати динаміку прибутку (збитку) (рис. 2.13), який отримують суб'єкти підприємницької діяльності у сільському, мисливському та лісовому господарстві за період з 2003 по 2022 рік, то спостерігається наступна картина: за період з 2003 по 2008 рік мало місце зниження обсягів прибуткових надходжень, а у 2008 році спостерігається навіть збиток, починаючи з 2008 року і закінчуючи 2017 роком спостерігається інтенсивний ріст прибутку, що пов'язано із закріпленням проявів макроекономічної стабілізації та підвищенням рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання; у 2018 році порівняно з 2017 роком обсяги прибуткових надходжень значно меншилися, що пов'язано з неадекватною політикою держави щодо регулювання непродуктивного імпорту сільськогосподарської продукції; за період з 2019 по 2022 рік спочатку

спостерігалось зростання показника прибутку, а в три останні роки він постійно знижувався (загомий вплив на таку динаміку прибуткових надходжень справили наслідки світової фінансової та економічної кризи).

Рис. 2.13. Рентабельність операційної діяльності у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві протягом періоду 2008-2023 років (за даними Головного управління статистики у Рівненській області)

За аналогічний період з обсягами прибутку, який був отриманий у сільському, мисливському та лісовому господарстві, корелює динаміка рентабельності суб'єктів господарювання в даному секторі регіонального господарського комплексу. Найвищий рівень рентабельності операційної діяльності у сільському, мисливському та лісовому господарстві спостерігався у 2017 (12,1%) та 2019 (13,2%) роках. Це зумовлено передусім недостатнім обсягом надання державних дотацій сільськогосподарським підприємствам, недостатністю бюджетного фінансування лісовідновних робіт та розвитку мисливського господарства.

Важливим індикатором розширеного відтворення природно-ресурсної сфери Рівненської області є динаміка інвестицій за період з 2017 по 2022 р. (рис. 2.14). Зокрема за період з 2017 по 2020 рік зросло інвестицій в основний капітал у сільському та мисливському господарстві, більше того, за аналізований період весь час спостерігався висхідний тренд. Це був період завищених соціальних очікувань та прийнятного рівня інвестиційної привабливості

національної економіки, що стимулювало вітчизняних та закордонних інвесторів інвестувати розширене відтворення основного капіталу у сільського господарства та розбудову інфраструктури мисливства. На жаль, вплив світової фінансової та економічної кризи призвів до зменшення обсягів інвестицій в основний капітал у сільському господарстві та мисливстві за період з 2020 по 2022 рік. Зокрема, якщо у 2020 році обсяг інвестицій складав 283,4 млн. грн., то у 2022 році він знизився до рівня 170,9 млн. грн. Крім того за цей період негативний вплив на зменшення обсягів інвестування справив фактор очікування політичної нестабільності і відповідно зниження інвестиційної привабливості України в рейтингах ряду міжнародних агентств.

Рис. 2.14. Інвестиції в основний капітал у сільському господарстві, мисливстві та лісовому та рибному господарстві протягом періоду 2017-2022 років (за даними Головного управління статистики у Рівненській області)

У лісовому господарстві за період з 2017 по 2022 роки спостерігалось чередування тенденцій зростання та спаду інвестування основного капіталу; - зв'язку з різними площами лісовідновлення в окремо взятому році; та погіршенням породно-вікової структури лісового фонду. Якщо у 2017 році обсяг інвестицій в основний капітал лісового господарства склав 6 млн.грн. то у 2020 році 13,6 млн.грн.

Не був період, коли державні лісгосподарські підприємства здійснювали переважно прибуткову виробничо-господарську діяльність: мали можливість частину прибутку спрямовувати на інвестування розширеного відтворення основного капіталу. У 2021 році порівняно з 2020 роком майже у дві зменшилися обсяги інвестування в основний капітал лісового господарства, але у 2022 році порівняно з 2021 вже спостерігалась тенденція зростання.

Перспективи нарощення інвестиційного потенціалу державних лісгосподарських підприємств пов'язуються з укладанням лізингових угод на придбання високотехнологічного лісозаготівельного та деревобробного обладнання, а приватних підприємницьких структур з диверсифікацією лісгосподарської діяльності в напрямку поглибленої переробки деревини. У рибному господарстві за період з 2017 по 2022 рік обсяг інвестицій не перевищував 415 тис. грн. (2019 рік), а у 2022 році знизився майже у 6 разів і склав 77 тис. грн. причиною незадовільного стану інвестування рибного господарства є відсутність прозорих умов щодо оренди підприємницькими структурами закритих штучних водойм та користування природними водними об'єктами.

Про важливість сільського, лісового та мисливського господарства для соціально-економічного піднесення Рівненської області свідчить те, що частка даних секторів у структурі валової доданої вартості за період з 2018 року по 2023 рік коливалася в межах 15-27,4% (рис. 2.15). Це дуже високий показник з огляду на те, що частка доданої вартості в обсязі виробленої продукції цими секторами регіонального господарства є незначальною. Ванепокоєння викликає той факт, що за період з 2017 по 2021 рік порівняно з 2018 роком частка доданої вартості значно знизилася. Якщо у 2004 році вона становила 27,4%, то у 2021 році її рівень склав 16,2%. Це свідчить про зниження

рівня комплексності переробки деревини, посилення сировинної орієнтації, у першу чергу, лісогосподарських підприємств, збільшення частки рослинницької галузі у сільському господарстві.

Рис. 2.15. Частка валової доданої вартості у сільському господарстві, мисливстві, рибальстві та лісовому господарстві і добувній промисловості в загальній доданій вартості регіону протягом 2019-2023 років

Складовою природно-ресурсної сфери Рівненської області є також добувна промисловість, але в структурі валової доданої вартості вона займає незначну частку. Якщо у 2004 році частка добувної промисловості у валовій доданій вартості регіону складала 0,3%, то у 2021 році вона зростає до 1%. Дана галузь у Рівненській області потенційно є надзвичайно перспективною з огляду на можливість розширення видобутку бурштину та інших мінерально-сировинних ресурсів. На жаль за період з 2004 по 2021 роки, а особливо в останні роки за аналізований період не спостерігається значного приросту валової доданої вартості добувної промисловості. Якщо у 2004 році індекс обсягу валової доданої вартості даної галузі до попереднього року становив 117,8%, то у 2022 році він знизився до 77,7%. Це свідчить про те, що за останнє десятиліття проривних змін у добувній промисловості в Рівненській області так і не сталося через брак

інвестиційних ресурсів, що дали б можливість модернізувати індустрію видобутку мінерально-сировинних ресурсів. Також не спостерігається стрімкого зростання індексів обсягу валової доданої вартості сільськогосподарства, мисливства, лісового господарства. Даний показник коливається в межах від 97,2% до 104,9%. Діапазон коливання показника індексу обсягу валової доданої вартості мисливства знаходиться в інтервалі від 60,7% до 100%.

Характерною особливістю розвитку природно-ресурсної сфери Рівненської області є оновлення основних засобів у сільському, мисливському та лісовому господарстві, а також у добувній промисловості. За період з 2017 по 2021 рік частка введених в дію основних засобів у сільському та мисливському господарстві в загальному обсязі введених основних засобів в регіоні, коливалася в діапазоні від 3,2% (2016 рік) до 14,9% у 2017 році (рис. 2.16). Також у 2021 році порівняно з 2003 роком частка введених в дію нових основних засобів у сільському та мисливському господарстві зменшилася на 9,2% і склала 10%.

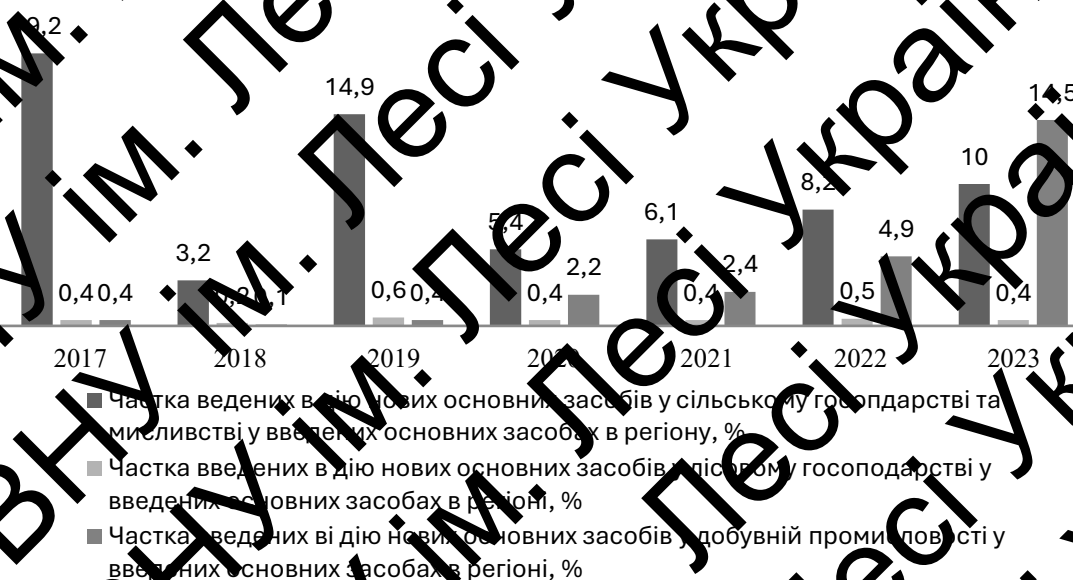

Рис. 2.16. Частка введених в дію нових основних засобів у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві та добувній промисловості протягом 2017-2023 років

Ще гірша ситуація має місце у лісовому господарстві, адже частка введених в дію нових основних засобів у даному сегменті господарського комплексу менше 1%, крім того у Рівненській області мають місце сприятливі природно-кліматичні умови для розвитку лісового господарства. Отже низький рівень оновлення основних засобів напряму залежить від неефективної політики регіональної державної влади та регіональних підрозділів Держсагентства. Особливо активувалися процеси оновлення основних засобів у добувній промисловості, оскільки частка введених в дію нових основних засобів в цьому сегменті регіонального господарського комплексу починаючи з 2017 року і закінчуючи 2021 роком постійно зростає. Якщо у 2017 році ця частка становила 0,4% в загальному обсязі введених в регіоні основних засобів, то у 2021 році вона збільшилася до 24,5%.

У 2017 році ступінь зносу основних засобів у сільському та мисливському господарстві становив 54,7%, а у 2019 році він збільшився до рівня 64,6%. У наступні періоди ступінь зносу основних засобів почав дещо знижуватися. Зокрема у 2023 році він становив 40,6% (рис. 2.17).

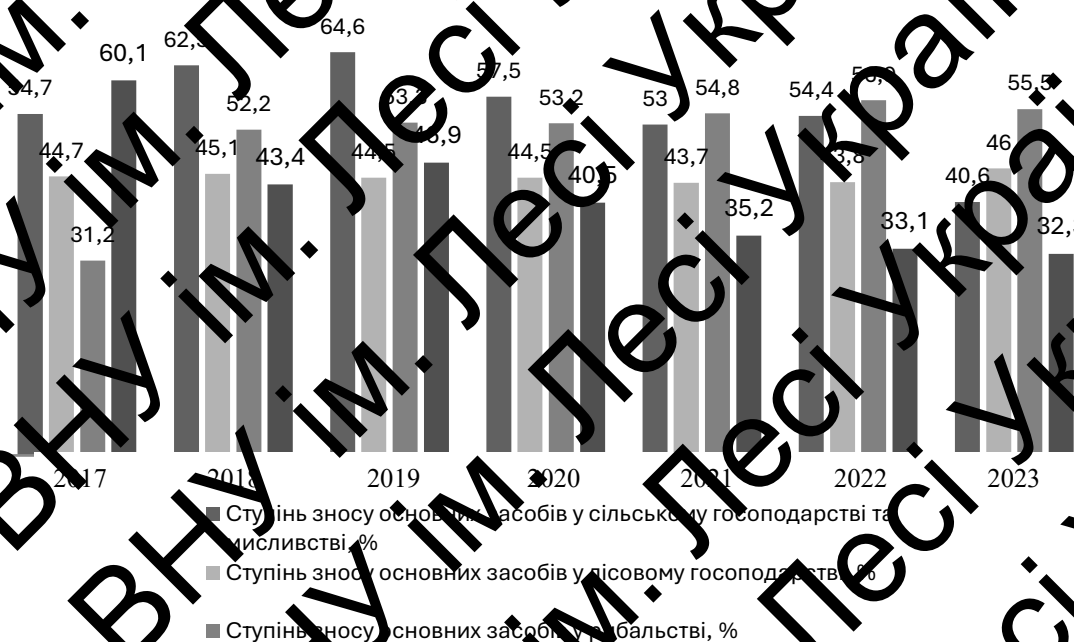
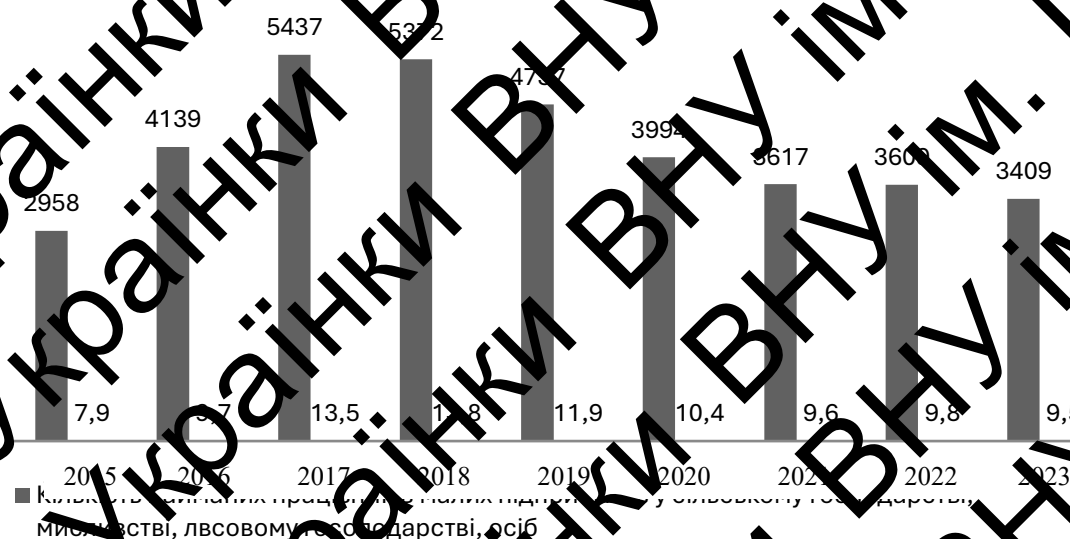

Рис. 2.17. Ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві, мисливстві, рибальстві та лісовому господарстві і добувній промисловості протягом 2017-2023 років

Причиною зниження ступеня зносу основних засобів у сільському та мисливському господарстві у 2021 році було те, що більш активно почали працювати програми на лізингу сільськогосподарської техніки і поступово виходити з господарського обороту основні засоби, які вичерпали свій техніко-технологічний ресурс.

На відміну від сільського та мисливського господарств у лісовому господарстві не спостерігається таких різких стрибків в рівні зносу основних засобів. За період з 2017 по 2023 рік ступінь зносу основних засобів у лісовому господарстві коливався в межах 43,7-46%. Зниження рівня зносу основних засобів у лісовому господарстві пов'язується з придбанням високотехнологічних деревнообробних верстатів у близькому та далекому зарубіжжі як державними лісгосподарськими підприємствами, так і приватними підприємницькими структурами. Високими залишаються також рівні зносу основних засобів у рибальстві та добувній промисловості. У першому випадку вони коливалися за період з 2017 по 2023 рік в межах 31,256,9%, у другому - 33,1-60,1%.

Необхідно зазначити, що природно-ресурсна сфера Днівенської області за період з 2017 по 2023 рік зазнала кардинальних змін як щодо зрушень в інституціональній структурі, так і щодо зрушень в структурі зайнятості. У 2017 році кількість найманих працівників малих підприємств у сільському, мисливському та лісовому господарстві становила 2958 осіб, а у 2022 році склала 3409 осіб (рис. 2.18). Найвище значення даного показника мало місце у 2018 та 2020 роках і склало відповідно 5437 та 5372 особи. З динамікою кількості найманих працівників малих підприємств у сільському, мисливському та лісовому господарствах корелює частка найманих працівників цих підприємств у загальній кількості найманих працівників на малих підприємствах в цілому по регіону.

■ Частка найманих працівників малих підприємств у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві і кількості найманих працівників на малих підприємствах регіону, %

Рис. 2.16. Частка найманих працівників малих підприємств у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві в загальній кількості найманих працівників на малих підприємствах в регіоні

Якщо у 2008 році ця частка складала 7,9%, то у 2022 році вона збільшилася до 9,5%. Відповідно найвище значення мали міські у 2010 та 2017 роках. Отже за період з 2017 по 2022 рік у природно-ресурсній сфері Рівненської області сформувався позитивний сектор малого підприємництва.

Незважаючи на те, що в останні періоди спостерігається зростання кількості малих підприємств у природно-ресурсній сфері Рівненської області, їх частка у загальному обсязі реалізованої продукції в останні роки суттєво не змінюється порівняно з початком 2010-х років. Якщо у 2017 році частка малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції сільськогосподарського, мисливського та лісового господарства складала 4,4%, то у 2018 році вона зросла до 12,1% (це найвищий показник за аналізований період – 2017-2022 роки) (рис. 2.19). У 2022 році порівняно з 2018 роком частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції знизилася на 22% і склала 9,9%. Тобто період з 2019 по 2022 рік не відзначався стрімким приростом продукції малих підприємств.

В цілому й надалі найбільша питома вага виробництва у природно-ресурсній сфері належить державним підприємствам (в першу чергу лісовому господарству) та потужним приватним підприємствам.

■ Частка кількості найманих працівників малих підприємств у загальній кількості найманих працівників в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, %

■ Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, %

Рис. 2.10. Частка продукції малих підприємств у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві в загальному обсязі продукції регіону протягом 2015-2023 років

Але незважаючи на незначне збільшення частки малих підприємств в загальному обсязі реалізованої продукції за період з 2017 по 2023 рік, у цьому інституціональному секторі за аналогічний період значно зростає частка кількості найманих працівників у загальній кількості. Якщо у 2017 році цей показник становив 3,9%, то у 2023 він склав 20,7%. Отже малі підприємства у природно-ресурсній сфері поступово стають одним з важливих факторів господарського освоєння природно-ресурсної сфери та підвищення рівня зайнятості місцевого населення.

В період з 2015 по 2022 рік спостерігається динамічне зростання номінальної заробітної плати працівників відповідних секторів природно-ресурсної сфери (рис. 2.20). Якщо у 2017 році даний показник у сільському та мисливському господарстві становив 79 грн. при середньомісячній номінальній заробітній платі працівників в цілому по регіоні в сумі 173 грн., то у 2022 він зріс до рівня 1051 грн. при середньомісячній номінальній заробітній платі в цілому по регіону в сумі 1960 грн.

Рис. 2.20. Середня номінальна заробітна плата працівників у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві протягом 2015-2023 років (за даними Головного управління статистики у Рівненській області)

Це свідчить про те, що рівень заробітної плати працівників зайнятих у природно-ресурсній сфері Рівненської області майже в два рази менший ніж середньомісячна номінальна заробітна плата працівників в цілому по регіону. Лише у добувній промисловості рівень середньомісячної номінальної заробітної плати її працівників серед секторів природно-ресурсної сфери є вищим середньомісячної номінальної заробітної плати працівників в цілому по регіону.

РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

3.1. Пріоритетні напрями раціонального використання природних ресурсів

Як показують дослідження, використання природних ресурсів для окремих регіонів виступає єдинією із основних складових господарського комплексу. Надмірна одержавленість основного капіталу та природних продуктивних сил звужує можливості даної сфери щодо залучення інвестиційних ресурсів, впорядкування форм і прав власності на природні ресурси, впровадження передових ресурсоощадливих технологій. Для відпрацювання механізму продажу прав користування землями сільськогосподарського призначення варто провести пілотний проект в зонах активних осушувальних меліорацій, що дасть можливість вірегулювати систему відносин між власниками землі та користувачами і поширити зарубіжний досвід на території з більш ліквідними об'єктами земельної власності. Пілотний проект має продемонструвати здатність підрозділів Держмагентаства та інших органів природоохоронного управління щодо забезпечення належного контролю за виконанням вимог природоохоронного законодавства, земельного кадастру та раціонального відтворення земельно-ресурсного потенціалу.

Необхідно інституціоналізувати права користування природними водними об'єктами місцевого значення та об'єктами водогосподарської інфраструктури, оскільки існуюча система орендного водокористування є недосконалою, як екологічною, так із фінансової точки зору. Укладання контрактів на право користування водними об'єктами місцевого значення спричинить розширення початкової бази стягнення орендних платежів, створенню нових робочих місць, та нарощенню біологічних ресурсів. В окремих регіонах є значні кількості водних об'єктів, яка раніше належала колективним та державним сільськогосподарським підприємствам, а в перехідний період стала безособною внаслідок системних деформацій в аграрній сфері. Передача цих об'єктів в

користування, структурам, які спеціалізуються на рекреаційному та рибогосподарському бізнесі, дасть можливість інфраструктурі об'єднати ці об'єкти, тим самим підвищивши їх інвестиційну привабливість.

У багатолісних районах цілий ряд лісгосподарських та лісоохоронних проєктів не реалізовується зраз через невпорядкованість відносин, пов'язаних з правами користування землями лісового фонду та безпосередньо лісовим фондом. Надання права користування малопродуктивними землями суб'єктам лісгосподарського підприємництва (як державного, так приватного) з метою їх заліснення сприятиме нарощенню лісоторесурсної бази і збільшенню потенційних можливостей лісокористування в майбутньому. У Лісовому та Земельному кодексах необхідно встановити норми, що передбачатимуть пріоритетне право на отримання прав користування малопродуктивними землями суб'єктам підприємництва, які займаються залісненням територій та селекційною діяльністю у лісівничій справі з метою зменшення втрат лісоосновини та зниження захищеності територій варто узаконити процес купівлі-продажу прав користування окремими ділянками лісосічного фонду у найбільш доступній місцевості. Проведення конкурсу на отримання таких прав дасть можливість виявити підприємницьку структуру, яка володіє найбільш сучасним техніко-технологічним та організаційним потенціалом для здійснення невиснажливого лісокористування. Необхідність максимізації прибутку стимулюватиме переможців даного конкурсу до максимального можливого використання наданого їм у користування лісоторесурсного потенціалу (переробка неликвідної деревини, відходів лісосічного виробництва та також цедеревної сировини).

Природноресурсна сфера як і інші сегменти національного господарства потребує значних інвестиційних ресурсів для модернізації виробничо-технічної бази видобутку та первинної переробки природних ресурсів, а також розбудови природоохоронної інфраструктури. Так сталося, що інвестиційна привабливість цих об'єктів є зниженою через невпорядкованість відносин власності щодо використання природоохоронних та природо-господарських об'єктів, що

випустовхує інвесторів в першу чергу закордонних від використання власних засобів в природно-ресурсну сферу. Важливою складовою нарощення інвестиційного потенціалу в цьому сегменті національної економіки є формування спеціалізованих банківських та інших фінансово-кредитних установ, що будуть спеціалізуватися на фінансуванні природоохоронних природо-господарських об'єктів. Такими банками мають виступити держаний земельний банк та банк сталого розвитку. Перший має отримати виключне право на першочергове придбання сільськогосподарських земель в постмораторний період для подальшого їх продажу на вторинному ринку та надання у користування на умовах оренди. Другий банк має: спеціалізуватися на фінансуванні проєктів, пов'язаних з імплементацією основних положень міжнародних природоохоронних конвенцій у визначену практику природоохоронної та природо-господарської діяльності.

Без створення фінансово-кредитного механізму проблематично профінансувати такі капіталомісткі проєкти як модернізація водопровідно-каналізаційного господарства, розбудова природоохоронної інфраструктури та модернізація протиповітряних та протипаводкових споруд. Банк сталого розвитку варто створити у формі акціонерного товариства, контрольний пакет акцій якого має належати державі, решта закордонним банкам та приватним підприємницьким структурам.

Одним з джерел нарощення фінансової самоостатності територіальних громад може бути випуск облігацій місцевої позики екологічного спрямування. Такі позики для підвищення їх ліквідності мають забезпечуватися землями комунальної власності та іншими об'єктами, які належать територіальним громадам. Емісія таких облігацій має відбуватися в умовах, коли виникає потреба в накопиченні значних обсягів фінансових ресурсів для реалізації важливого для територіального утворення інвестиційного проєкту природоохоронного спрямування (обліштування прибережних зон, реабілітація забруднених водотоків, розширення лісосмуг та впровадження ресурсо-ощадливих технологій). Численні перспективи з випуском облігацій місцевої позики

екологічного спрямування пов'язуються з наявністю земель комунальної власності, які знаходяться поза активним господарським оборотом і виступають надійною формою застави емісії названих цінних паперів.

Значна кількість проектів природоохоронного та природно-ресурсного спрямування так і не була реалізована через відсутність ефективної системи економічного стимулювання раціоналізації використання природних ресурсів та елементів довкілля. Існуючі у Земельному, Водному та Лісовому кодексах, а також в кодексі України про надра норми, які визначають системи економічного стимулювання раціонального природокористування, носять номінальний характер. Їх рівень і практичності спрямованості на реалістичності залежить від ідентифікації ризиків фінансового забезпечення використання стимулів економічного стимулювання ґрунтового природокористування та природоохоронної діяльності. В першу чергу це стосується відшкодування втрат понесених природокористувачами при відтворенні окремих складових природно-ресурсного потенціалу, звільнені від сплати різного роду обов'язкових платежів при поверненні у продуктивний господарський оборот деградованих земель, подолання наслідків техногенного підтоплення та природних катастроф, а також забезпечення поліпшення якісних характеристик природних угідь.

3.2. Формування природоохоронних кооперативних структур

Розвиток природно-ресурсної сфери в першу чергу, безпосередньо пов'язаний з соціально-економічними відносинами сільських територій, де концентрується значна частка відновних природних ресурсів. На цих територіях не спостерігається достатній рівень концентрації інвестиційних ресурсів, які дали б змогу реалізувати ряд проектів з раціоналізації використання природних ресурсів та охорони наколишнього природного середовища. Кризові явища початку 90-х років XX століття, втрати перехідного до ринку періоду, наслідки глобальної фінансової кризи 2008-2012 рр. призвели до проявів

деіндустріалізації сільськогосподарського виробництва, зниження показників результативності функціонування державних лісгосподарських підприємств, хаотичного та розбалансованого використання водогосподарських і природних водних об'єктів, що мультиплікативно призвело до зниження фінансової віддачі господарського освоєння природно-ресурсного потенціалу.

У переважній більшості сільських територій у структурі сільськогосподарського виробництва значна частка доданої вартості створюється особистими селянськими господарствами, в користуванні яких сконцентровані значні площі сільськогосподарських угідь, наближених до лісових і водних біоценозів. Дана категорія господарств не має необхідного фінансового та виробничо-технічного потенціалу для ведення невиснажливого й екологоорієнтованого сільськогосподарського виробництва, що проявляється в недотриманні агрохімічних умов господарювання, науково обґрунтованих сівозмін, принципів обмеження лісних земельних масивів.

У результаті господарської діяльності особистих селянських господарств виникають значні обсяги побутових відходів, для складування яких у переважній більшості сільських населених пунктів відсутні полігони та умови для сортування. Сільські ради більшості територій не мають достатніх фінансових фондів для належної охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу й охорони навколишнього середовища. Обласний та районний рівень системи державного управління і місцевого самоврядування також не здатні повною мірою фінансувати природоохоронні проекти, які дають можливість упередити прояви виснажливого природокористування та мінімізувати згубний вплив промислових підприємств на навколишнє природне середовище.

Виходячи з того, що об'єктивно в середньостроковій та довгостроковій перспективі сукупних зрушень у можливостях місцевої влади щодо нарощення обсягів фінансування природоохоронної діяльності і процесів відтворення природно-ресурсного потенціалу не відбудеться, необхідно консолідувати зусилля особистих селянських господарств щодо активізації заходів

раціоналізації, природокористування та обмеження екологодеструктивного впливу на територіях, які перебувають у власності і користуванні.

Перспективною формою такої консолідації виступає кооперативна. Вже давно доведена доцільність створення споживчих та обслуговуваних кооперативів для галузей тваринництва і рослинництва, що свідчить про наявність інституціональної підґрунтя формування кооперативів природоохоронної і природно-ресурсного спрямування.

И умовати інтенсивного розвитку відносин, пов'язаних з освоєнням природно-ресурсного потенціалу необхідно ідентифікувати суб'єктно-об'єктну базу природоохоронного підприємства. Природоохоронні кооперативи можна створювати для:

- проведення природоохоронної і ресурсозберігаючої діяльності з метою збереження цілісності місцевих агроландшафтів, відтворення окремих складових природно-ресурсного потенціалу, впровадження спеціалізованої техніки обладнання контрольних і автоматизованих приборів, вимрювальної техніки, розробки і реалізації проєктів активізації природоохоронної діяльності;

- виконання робіт, що забезпечують будівництво і модернізацію спеціалізованих об'єктів - стаціонарних очисних споруд, мобільних установок, які застосовуються в різноманітних виробничо-технологічних процесах;

- виконання експертних консалтингових і інжинірингових робіт по вивченню стану місцевого природно-ресурсного потенціалу і навколишнього середовища (збір і обробка інформації, створення і реалізація комплексних природоохоронних систем розвитку території, розробка нормативних екологічних обмежень і регламентацій по природокористуванню, аналіз і прогноз діяльності природокористуватів, екологічний аудит, екологічне страхування);

- проведення інвентаризації джерел забруднення компонентів навколишнього середовища, збір інформації й обробка даних про екологічну безпеку на господарських об'єктах прилеглої території;

- планування і проведення комплексу превентивних заходів, спрямованих на недопущення чи максимальне зниження наслідків надзвичайних ситуацій;

12

- вибір і застосування технологій переробки і утилізації небезпечних відходів, розробка проектів очисних споруд (вибір і обґрунтування екологічно і економічно доцільних технологій по очищенню забруднених ґрунтів, підготовка відповідних технологічних регламентів, технічний умом.

Кооперативи у природно-ресурсній сфері мають створюватися у формі неприбуткових комерційних організацій, коли кропоток розподіляється між учасниками відповідно до частки в статутному капіталі. Метою створення такого кооперативу є отримання природоохоронного ефекту, щоб зробити більш доступними екологічні блага та умови природокористування для всіх громадян і суб'єктів господарської діяльності відповідних сільських населених пунктів. Наявність інвестиційна привабливість таких населених пунктів занижена внаслідок відсутності певного обсягу екологічних благ та облаштованого простору для організації господарства у зв'язку з відсутністю спільної зацікавленості всіх членів громади і представників підприємницького сектора, що не створює підґрунтя для інвестиційного забезпечення проектів природоохоронного та природогосподарського спрямування.

Такого роду кооперативи мають створюватися для виконання таких завдань збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери локальних територій: 1) заміщення малопродуктивних земель; 2) розробка проектів будівництва полігонів зберігання твердих побутових відходів; 3) переробка відходів сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва з метою формування енергетичної самодостатності сільських населених пунктів; 4) створення каналізаційних і дренажних систем, організація очищення русел річок та каналів, створення систем централізованого водопостачання, облаштування джерел питного водопостачання і водопостачання сільськогосподарського виробництва; 5) фінансування заходів з підготовки проектів землеустрою, нормативної грошової оцінки земель, продажу та оренди земель населених пунктів, упорядкування відносин щодо використання «безгоспних» земель поза межами населених пунктів; 6) проведення комплексу берегоукріплювальних робіт і масштабних лісомеліорацій; 7) зберігання (будівництво спільних сховищ

для зберігання сільгосппродукції), перинна переробка та збут сільськогосподарської продукції.

Основним мотивом створення кооперативів для виконання робіт пов'язаних з раціоналізацією використання місцевого природно-ресурсного потенціалу є неможливість поодинокі вирішити ці проблеми членами територіальних громад, а вирішенню цих проблем є невідкладним як з точки зору екологічної доцільності, так і з точки зору розвитку господарства сільських населених пунктів. Кооперування представників територіальної громади для розв'язання завдань збалансованого розвитку природно-ресурсної сфери укріплює їх позиції у взаємовідносинах з великими землевласниками, районом та місцевим рівнем виконавчої і представницької влади, оскільки групові інтереси цементуватимуть об'єднані процеси в громаді та набуватимуть для місцевих жителів діяльнісного і безальтернативного характеру.

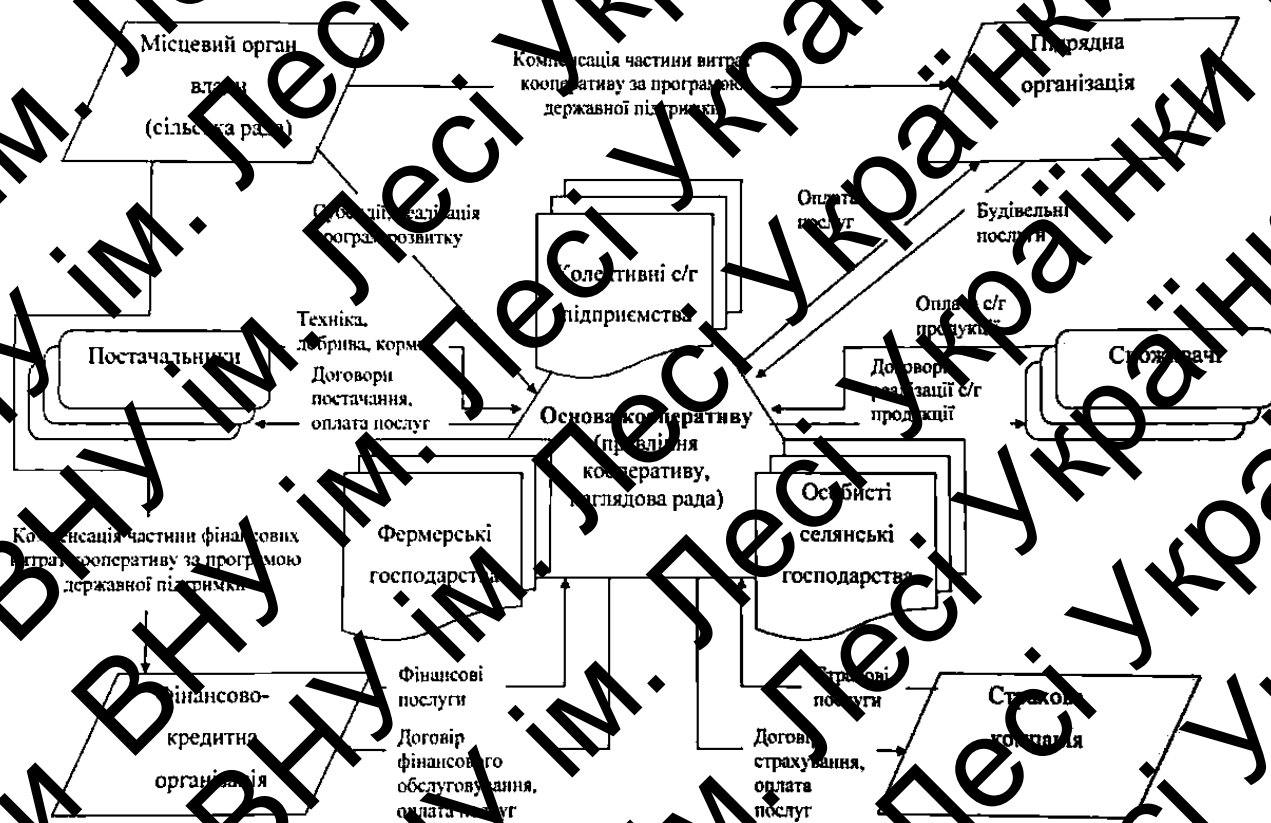

Рис. 3.1. Структура сільськогосподарського кооперативу природоохоронного спрямування

Сільські та селищні ради, на які покладені функції щодо благоустрою прилеглих територій мають використати весь наявний адміністративний ресурс, щоб створити кооператив, який, виходячи зі спільності інтересів влади і безпосередньо громади, буде здійснювати діяльність щодо недопущення проявів забруднення території, відтворення, відновлення, охорони місцевого природо-ресурсного потенціалу.

Варто провести ґрунтовні проєкти по створенню таких кооперативів на територіях сільських і селищних рад, наближених до обласних центрів та крупних міських агломерацій. Такі сільські селищні ради мають значні доходи в бюджеті місцевого самоврядування у зв'язку з тим, що нормативна грошова оцінка наближених до крупних міст земель дозволяє отримувати значні надходження від земельного податку. Це створює передумови для того, щоб стимулювати фінансово-кредитні установи до надання кредитних ресурсів за зниженими процентними ставками для потреб природоохоронного сільськогосподарського кооперативу через компенсацію частини відсотків.

Отримані кредитні ресурси будуть спрямовуватися на оплату послуг з розробки проєктів землеустрою, проєктів будівництва полігонів для захоплення твердих побутових та промислових відходів, купівлю і монтаж обладнання по виробництву паливних гранул з відходів лісоцільного виробництва, придбання установок для виробництва торф'яного палива і організації продажу торфу у невеликих кількостях для потреб городництва, садівництва та дачного господарства.

Установки для виробництва паливних гранул сьогодні пропонуються як вітчизняними, так і закордонними виробниками, є можливість їх отримання на умовах лізингу. Сільські ради можуть використати землі населених пунктів як заставу умов отримання банківського кредиту для купівлі такого обладнання. Створення підприємства по переробці лісоцільних відходів дасть можливість комплексніше використовувати лісоресурсний потенціал, очищати розрахункові лісосяки від захаращеності, виробляти екологічно безпечне та доступне за ціновими параметрами паливо для найменш захищених верств населення.

Враховуючи те, що відреститування сільських територій вигідні пов'язується не лише з розвитком аграрного сектору, необхідно максимальною мірою природоохоронну діяльність комерціалізовувати. З огляду на це важливою складовою діяльності природоохоронного реперитиву має бути розбудова індустрії зеленого туризму. Впершу чергу це стосується меліорованих земель, які внаслідок демонтування обслуговуючих їх гідротехнічних споруд були виведені з продуктивного сільськогосподарського обороту і піддаються масовому залуценню та заліченню, що розширює ареал ведення рибальства, мисливства та туристично-оздоровчої діяльності.

Вже тривалий період на осушених землях відбувається процес демонтажу гідромеліоративних споруд. На переважній більшості територій колективні сільськогосподарські підприємства було демонтовано, а землі розпайовано. На цих територіях основними землекористувачами стали особисті селянські господарства, які не мають відповідного ні інвестиційного, ні виробничо-технічного потенціалу для реконструкції гідротехнічних споруд меліоративних систем. Це призводить до того, що на меліорованих землях недовтримується науково обгрунтований режим водокористування, що мультіплікативно впливає на злишення продуктивності сільськогосподарських угідь. В окремих районах поліської зони Рівненської області осушені землі складають лівову частку всіх сільськогосподарських угідь. Тобто підвищення рівня капіталізації особистих селянських господарств напряму пов'язується з ефективнішим використанням меліорованих земель.

Природоохоронна діяльність має стати невід'ємною складовою виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських кооперативів оскільки виробництво сільськогосподарської продукції супроводжується цілим комплексом агротехнічних, агрохімічних та інших заходів, що можуть призвести до незворотних процесів у більшості біосферозів. В першу чергу мінімально необхідним комплексом природоохоронних заходів має супроводжуватися діяльність щодо обробітку ґрунтів, оскільки їх виснаження може різко погіршити природно-ресурсні передумови ведення прибуткового аграрного бізнесу.

Більше того, наявність мораторію на вільний оборот сільськогосподарських угідь змушує укладати власники паїв з сільськогосподарськими підприємствами угоди короткострокової оренди, а орендарі, не пов'язані довгостроковими договорами оренди, часто діють під впливом миттєвих інтересів, прагнучи отримати максимум при мінімальних затратах, і виснажують землю, не вкладаючи в неї ресурсів для відтворення першочисних якостей. У кооперації необхідно вести облік земель, що використовуються на умовах оренди, з метою виявлення проявів нерационального та виснажливого землекористування окремими орендарями.

3.3. Оптимізація діяльності корпоративних структур у природній сфері

В сучасних умовах одним із пріоритетних завдань розвитку природно-ресурсної сфери є підвищення її інвестиційної і привабливості, нарощення потенціалу соціально-економічного розвитку регіону.

Умовою їх ефективного функціонування та стабільності виступає оптимізація діяльності корпоративних структур, що забезпечує раціональне використання природних ресурсів. В якості прикладу розглянемо можливості раціонального використання лісових ресурсів.

Лісопромисловий комплекс посідає одне з провідних місць в економіці Рівненської області і має значний соціально-економічний вплив на динаміку розвитку інших галузей промисловості, транспорту і соціальної сфери. Лісогосподарські підприємства Рівненщини мають у своєму розпорядженні достатні потужності та заготівлі та переробки деревини. З огляду на це необхідно використовувати наявні потужності більш ефективно. Зростання рівня використання виробничих потужностей та покращення їх стану є головним фактором зростання конкурентоспроможності лісопродукції регіону. Тому вагомим значення необхідно надавати виробленню оптимальної стратегії розвитку лісового комплексу з метою росту інвестицій з оновлення основних виробничих

потужностей, підвищення ефективності використання лісових ресурсів, збільшення питомої ваги продукції з високою доданою вартістю та підвищення частки продукції, товарів та послуг лісового і лісопереробного господарства у валовому внутрішньому продукті регіону. Також потрібно здійснити трансформаційні зміни в галузі технічної політики лісокористування для застосування технологій з низьким рівнем споживання трудових, матеріальних та енергетичних ресурсів.

Це в свою чергу означає забезпечення гнкої роботи і збалансованого розвитку всіх складових лісового комплексу, що виражається в:

а) стабільності і присутності виробничої діяльності всіх галузей, диверсифікації продукції та послуг, випуску переважно кінцевих продуктів, отриманні максимального обсягу доданої вартості з кожної одиниці лісових ресурсів;

б) невиснажливого використання лісоресурсної бази, підтримці її цільового стану і динаміки як основного кипі імпульсу комплексу.

У зв'язку з цим важливим напрямком є формування та розвиток інтеграційних процесів у лісовому та лісопереробному комплексі Рівненської області. Невід'ємною частиною якого розробка відповідної моделі управління розвитком, що включає в себе системний підхід до обґрунтування економічних підвалин організації вертикально-інтегрованих структур.

Основною метою оптимізації регіонального лісового комплексу в контексті орієнтації на більш повне задоволення запитів споживачів є широке задоволення потреб в основних видах продукції лісозаготівельної і лісопереробної промисловості як всередині регіону, так і за його межами: з мінімальними затратами, з урахуванням збереження довгоживального та невиснажливого лісокористування. Досягнення її здійснюється шляхом впровадження низки заходів із докорінного поліпшення структури та обсягів лісопереробки і досягнення більш повного, комплексного використання деревної сировини, визначення оптимальних обсягів лісозаготівель та лісопереробки по районах регіону, вибору технології функціонування діючих і створення нових підприємств, визначення розмірів, термінів та місць будівництва

(або реконструкції) знову створюваних потужностей, концентрації і централізації лісозаготівель.

Дані перспективні напрямки оптимізації розвитку лісового та лісопромислового комплексу можна вирішити за допомогою вертикально-інтегрованих видів організації виробництва в галузях лісового комплексу, а саме за допомогою підвищення рівня комбінування виробництв. Крім того, вид організації виробництва певною мірою залежить і від спеціалізації та кооперування. Разом з цим ефективність переробки деревини значною мірою залежить від вибору виду інтеграції. Ринкові перетворення здійснили вплив на розвиток різних організаційних форм використання, які стали себе активно проявляти у формі об'єднань, завдяки котрим відбувається злиття промислового потенціалу компанії і різного виду ресурсів. Дане обставина сприяє знаходженню більш ефективних форм управління і формує відповідальність власників у всьому механізмі економічного розвитку компанії. Великі інтегровані структури, які отримали прояв у фінансово-промислових групах, концернах, холдингах та ін., не тільки сприяють злиттю кількох фірм чи компаній, а й дозволяють вийти на новий рівень, що забезпечує ту чи іншу корпорацію високими результатами та конкурентними перевагами. В такому механізмі узгодження інтересів взаємодіючих сторін досягається шляхом вибору певної сукупності методів управління, відповідно до природи факторів управління, на які здійснюється управлінський вплив.

Вибираючи той чи інший варіант умови інтеграції в контексті ефективної організації виробництв із переробки, завжди необхідно керуватися економічними розрахунками. Разом з цим ефект від організації деревопереробки на спеціалізованих підприємствах значною мірою визначається транспортно-технологічними схемами поставки сировини, її ціною та умовами реалізації.

Основу організаційної структури складають переробні, лісозаготівельні і лісогосподарські підприємства, об'єднана лісореурсна база і цілісна, у своєму взаємозв'язку, транспортно-допоміжна, обслуговуюча інфраструктура, включаючи постачання і збут. Саме цей взаємозв'язок та цілісність як

операційного, так і допоміжного (обслуговуючого) характеру забезпечує синергію функціонування інтегрованих структур, зумовлену багатопільовим і комплексним використанням лісових ресурсів. Отже, в сучасних умовах інтеграція сприятиме одному з найважливіших завдань економічного розвитку – утворенню нових, що відповідають реаліям постіндустріального суспільства, системних вертикальних і горизонтальних господарських зв'язків з метою інтенсифікації економічної діяльності.

Інтеграційні структури при створенні лісовому сегменті економіки Рівненщини мають можливість спиратися на досвід розвитку великих вертикально-інтегрованих комплексів країни. Подоланню процесів інтеграції також сприятимуть подальші дії владних структур з ліберизації зовнішньоекономічної діяльності та активний вихід вітчизняних бізнес-структур на міжнародний ринок товарів та послуг. Інтеграційні процеси повинні враховувати регіональну та галузеву складові. Територіальний поділ праці та галузева структура економіки регіонів, що склались історично, зумовляють необхідність чітких та обґрунтованих наукових рекомендацій не тільки національного, скільки регіонального і галузевого характеру.

У теперішніх умовах ведення бізнесу, в період інституціональних перетворень всього економічного механізму, особливу увагу слід приділяти процесам економічного оздоровлення підприємств лісопромисловості, тому перспективним напрямом видається диверсифікація господарської діяльності регіональних лісопромислових комплексів, що є важливою умовою формування та розвитку збалансованої системи лісового господарства в цілому та створення необхідних джерел інвестиційних ресурсів в оновлення основних виробничих потужностей. У такому контексті інтеграція як економічний процес становлення і розвитку виробництва дозволить надати новий імпульс в динаміці соціально-економічного розвитку вітчизняної економіки. Ступінь і глибина інтеграційних процесів визначає рівень зрілості відповідного етапу соціально-економічного розвитку, причому період економічного зростання властиве напруженню, інтенсифікації інтеграційних процесів, а періоду рецесії – навпаки, ослаблення

інтеграції. Тому в умовах виходу з сучасної фінансової кризи потрібно спонукати суб'єктів господарської діяльності до консолідації виробничих акторів з метою організації повного циклу продукування готової продукції з високою питомою вагою доданої вартості.

При функціонуванні нового, постіндустріального, типу розвитку економічним змістом інтеграції є, перш за все, зміна якості функціонування соціально-економічної системи, утвореної з декількох складових. Інтегрована економічна система в лісовому та лісопромисловому комплексі відрізняється від об'єднаної тим, що в останній результат економічної діяльності визначається як сума складових, а в першій реалізується відомий синергетичний ефект, який за певних умов може мати не тільки позитивне значення. Разом з тим економічна інтеграція лісових та суміжних з ними виробництв повинна доповнюватися організаційною, технологічною інституціональними складовими і виступати у вигляді горизонтальних, вертикальних або диверсифікованих інтегрованих структур, які розповсюджуються по рівнях господарської ієрархії.

У просторовому аспекті організації лісопромислових виробництв і її/їх потужностей необхідно ставку робити на місцевий рівень інтеграції (локально або муніципальний) з подальшим розширенням до регіонального (мікрорегіонального, транскордонного). За функціонального розрізу потрібно орієнтуватися на корпоративний рівень, тобто інтеграцію всередині і на рівні окремої корпорації, а також на галузевий та міжгалузевий рівні інтеграції. Існують напрямки інтеграції горизонтальна (диверсифікована), то в лісовому господарстві доцільно обмежити і горизонтальну інтеграцію для підприємств, які виробляють аналогічну продукцію або послуги, з метою збереження конкурентних засад у розвитку галузі. В іншому випадку горизонтальна інтеграція супроводжуватиметься збільшенням розмірів лісових підприємств і належної їм ринкової частки, тому ринкова структура галузі еволюціонує в напрямку від досконалої конкуренції до монополії.

Така трансформація відносин конкуренції буде мати суперечливі наслідки: великі лісові форми матимуть можливість впливати на ринкові умови ціноутворення

та отримання профіту, і для економіки галузі в цілому це перекладається на збільшення загальної та локаційної ефективності ринку, і разом з цим відпадають стимули власників підприємств на підвищення ефективності використання лісової сировини й оновлення основних виробничих фондів. Загалом тільки потенційно горизонтальна інтеграція може створити певні вигоди для споживача виробів з деревини та лісопродукції, якщо вона супроводжується ефектом від масштабу, тоді як втрати від неї при нерозвиненому інституціональному середовищі значно перевищують посилення монопольних тенденцій. Тому цей процес горизонтальних об'єднань можливий лише при відрегульованому контролі з боку держави, зберігаючи ринкові умови функціонування підприємств і не допускаючи утворення монополістичних структур.

Враховуючи відсутність або низьку дієвість механізмів регулювання формування горизонтальних інтегрованих структур у лісовій та суміжних з нею галузях для зростання інвестиційної активності і фінансової стійкості та результативності діяльності доцільно активізувати вертикальну інтеграцію», ми» як правило, відхиляючись від таких наслідків і, відповідно, такої уваги з боку держави. Вертикальна інтеграція в лісопромисловому комплексі повинна відбуватися в напрямку злиття підприємств різних галузей за принципом технологічного взаємозв'язку виробничих процесів. Інтеграційний суб'єкт має розвивати свою діяльність одним з можливих або одночасно двома шляхами: в «прямому напрямку» - інтегруючись до споживача продукції деревини та лісопродукції або в «зворотному» - об'єднуючись із власниками сировини для лісової та лісопереробної промисловості.

Безпосередньо на рівні господарського суб'єкта вертикальна інтеграція має формуватися шляхом створення інтеграційних зв'язків із підприємством-постачальником, якщо власники приймають рішення про інтеграцію вниз, або і підприємством-споживачем при інтеграції вгору. В даному випадку, завдяки інтеграції, відбувається об'єднання структур у взаємозв'язану систему і формування супідрядних елементів більш складної структури. Завдяки чому проводиться єдина координація технологічного процесу виробництва продукції або надання послуг у сфері лісового та лісопереробного господарства.

Поряд з вертикальною інтеграцією лісопромислового комплексу необхідно також проводити диверсифікацію через проникнення інтегрованої компанії в суміжні з лісовою галузю з якими їй економічно вигідно бути в прямому або непрямому виробничому зв'язку. Диверсифікація надасть бізнес-структурі переваги в подоланні обмеженості при функціонуванні у виключно лісовій галузі з потенційних можливостей зростання рівня концентрації виробництва, створити умови для перерозподілу ризиків між наявною кількістю виробництв (видів діяльності), дозволить при широкому асортименті зменшити залежність рівня та кон'юнктурної флуктуації попиту, а також з'являється можливість згубу життєвих циклів продукції по підприємству однією одною. Як наслідок, у лісопромисловому комплексі з'явиться можливість сформувати перспективну форму організації виробництва за принципом диверсифікованої суміжної галузевої компанії, яка складатиметься із взаємопов'язаної системи підприємств, орієнтованих на базову галузеву діяльність, і поступово розширюватиме власну галузеву спеціалізацію з метою створення необхідних фінансових ресурсів для модернізації основних виробничих потужностей, цілях підвищення конкурентоспроможності та фінансової стійкості інтегрованої бізнес-структури.

Серед широкого спектра форм диверсифікації лісопереробного комплексу як найбільш прийнятний можна виділити створення компанії концернового типу, холдингов та річних фінансово-промислових груп. При цьому у світовій практиці концерни та холдинги отримали свій розвиток переважно в Західній Європі, насамперед у Німеччині, а фінансово-промислові групи - в країнах Південно-Східної Азії. В ситуації з Україною спостерігається прагнення розвивати і посилювати різні форми диверсифікації, однак для цього необхідно підсилення контрактних відносин, підвищення прозорості ринку та розвиток інформаційних відносин.

На практиці процеси вертикальної інтеграції в лісовій та лісопереробній сферах слід розглядати як початковий етап диверсифікації, під час якого відбувається розширення продукту на ринку. Цей напрямок диверсифікації необхідно розвивати шляхом створення лісових концернів за допомогою таких

бізнес-структур лісопромислового комплексу як лісопилно-деревообробні і целюлозно-паперові комбінати, при цьому процес інтеграції в лісопромислового комплексу буде створювати базу для раціонального використання ресурсів та завоювання внутрішніх і зовнішніх ринків.

Лісопромисловий концерн порівняно з ізольованими підприємствами надаватиме можливості для підвищення конкурентоспроможності продукції, поліпшення якості навколишнього середовища, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, економії транзакційних витрат, виробничих і територіальних ресурсів, зниження податкового навантаження, реалізації спільного інвестиційного проекту. Світова практика показує, що об'єднуватися концерни вигідно з метою створення конкурентоспроможного кінцевого продукту на основі підприємств-переробників. Такий підхід формує особливий механізм взаємодії, який дозволяє отримувати еквівалентний витратам прибуток всім учасникам бізнес-структури. Паралельно прослідковується тенденція вищої результативності «жорсткої» форми об'єднань, оскільки при цьому відбувається зміна системи корпоративного контролю та структури управління, що надає всі необхідні передумови для створення синергетичного ефекту. Наведений нижче порівняльний аналіз переваг та недоліків організаційно-правових форм об'єднань підприємств надає змогу сформулювати для потенційних учасників комплексу оцінку ефективності участі у концерні як одній з найбільш поширених форм об'єднання підприємств (табл. 1).

Створення концернів забезпечить виживання лісопромислових підприємств в умовах фінансової кризи та занепаду галузі, задовольнить їх прагнення покращити економічні та фінансові показники, зупинити спад виробництва, інтегрувати господарські та коопераційні зв'язки (рис. 3.2).

З організацією концернів з'являться додаткові можливості для розвитку суб'єктів господарювання, зміцненню їх позицій на ринку, а також фінансові ресурси, необхідні для модернізації основних виробничих потужностей та оновлення технологічних процесів.

Позитивні та негативні сторони інтеграції в розрізі основних форм об'єднання підприємств

Форма	Переваги інтеграції	Недоліки інтеграції	Основна мета створення
Концерн	- повний контроль діяльності субпідприємств; - централізоване фінансово-економічне керівництво, проведення науково-технічної політики, інновацій, використання виробничих потужностей, казначейська політика; - статус статутного об'єднання; - вирішення розбіжностей між учасниками в позасудовому порядку, тобто в порядку адміністративної підвладності; - оптимізація податкових платежів	- підлеглість субпідприємств підприємству єдиному керівникові; - коротка форма інтеграції підприємств; - учасник одного концерну не може бути одночасно учасником іншого концерну; - втрата фінансової незалежності	- використання можливостей великомасштабного виробництва, комбінування, кооперування виробничих технологічних зв'язків з метою отримання ефективних результатів і високої економічності; - досягання ринкової кон'юнктури, відповідно використанні інвестицій для високоокупних проєктів, високий рівень отримання синергетичного ефекту
Холдинг	- високий рівень централізації капіталу; - поглиблена фінансова, інвестиційна, кредитна політика; - гнучкість і мобільність у виборі організаційно-правових форм учасників холдингу; - розподіл комерційних ризиків; - конфідентність контролю для власників бізнесу, що перешкоджає на вихідці холдинговим підприємствам; - ефективність фінансового і податкового планування	- бюрократизація управління, складність ієрархічної структури; - відсутність адекватного нормативно-правового регулювання холдингів; - складність управління холдинговим об'єднанням; - відсутність усереднєної холдингу конкуренції, що призводить до можливості зосередження нерентабельних виробництв і зниження економічної ефективності холдингу загалом	володіння контрольным пакетом акцій (контрольними паями) інших фірм з метою ділового контролю над ними та управління їх діяльністю
Промислово-фінансова група	- економічна і юридична самостійність субпідприємств; - наявність пільг учасникам; - високий рівень управлінської незалежності й міжфірмової конкуренції членів групи внаслідок реалізації проєктів усередині групи; - взаємні маркетингова діяльність	- виробництво в такій структурі спирається на національні ресурси; - відсутність координації, необхідної для міжнародної інтеграції; - заборона участі більше ніж в одній ПФГ; - складність ведення фінансової звітності	підвищення ефективності національної економіки та діяльності окремих підприємств-учасників промислово-фінансових об'єднань на основі об'єднання матеріальних та фінансових ресурсів

Створення інтегрованих структур у лісопромисловому комплексі повинне базуватися на таких умовах як добровільність входу і свобода виходу підприємств з інтегрованої структури; не обмеженість кількості учасників інтегрованої структури; можливість об'єднати ресурси різної кількості учасників інтегрованої структури для інвестування прогресивних проєктів з розвитку виробництва, створення умов для формування інших інтегрованих структур.

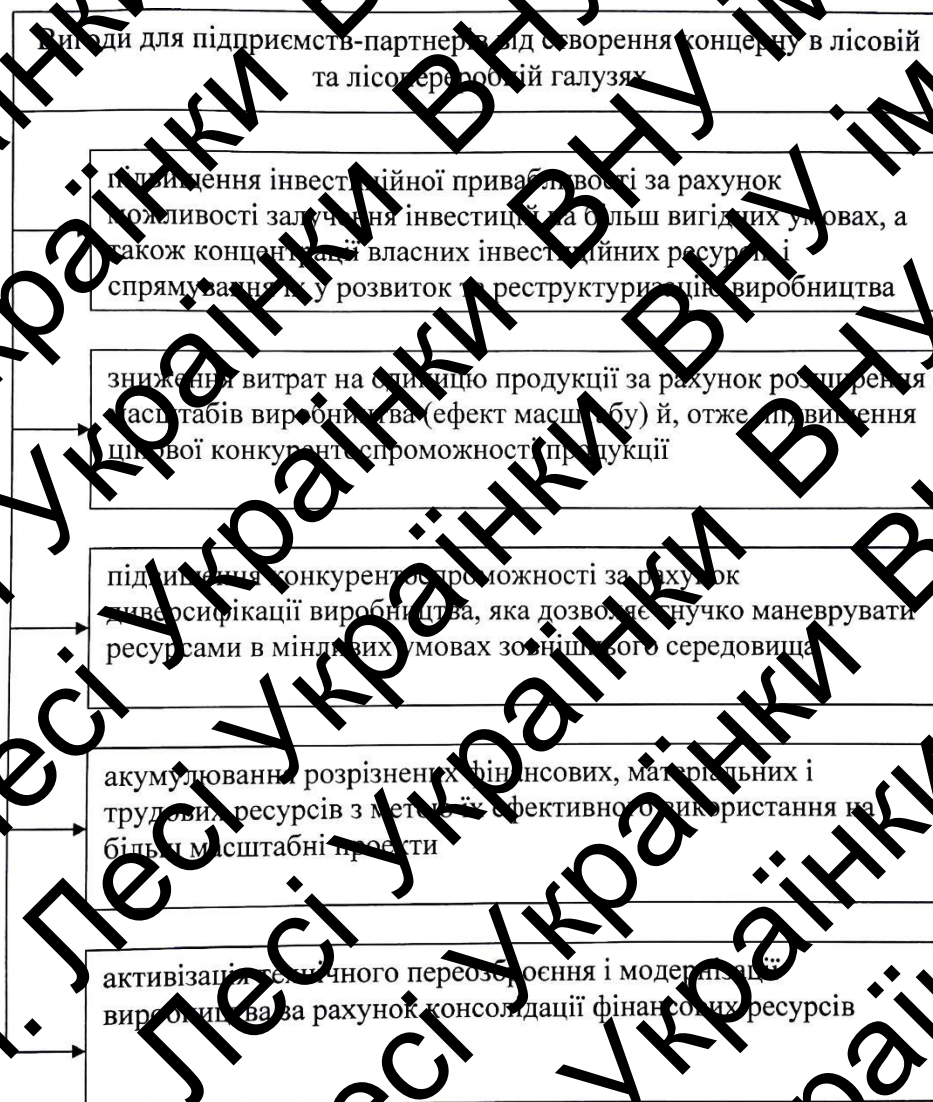

Рис. 3.2 Вигоди для підприємств-партнерів від створення концерну в лісопромисловому комплексі

Даний підхід щодо розвитку інтегрованих об'єднань у промисловості, а саме формування передумов для створення концернів полягає в тому, що ці структури рекомендується створювати на базі великих, середніх і малих підприємств різних організаційно-правових форм. При цьому великі підприємства, що вже мають достатній науково-технічний і виробничий потенціал, високорозвинені коопераційні зв'язки з суміжними підприємствами інших регіонів та країн є провідними при формуванні стратегії і проведенні науково-технічної політики.

Створення на їх основі лісового концерну тільки інтенсифікує дані конкурентні переваги та дозволить об'єднати інтелектуальний потенціал спеціалізованих підприємств, консолідувати матеріальні, фінансові і трудові ресурси на досягнення пріоритетних цілей розвитку економіки, отримати синергетичні ефекти. При створенні концернів вирішення завдання оптимального поєднання вартості придбаних активів з їх виробничим потенціалом дозволить, в кінцевому рахунку, створити ефективно діючу інтегровану структуру, ринкова вартість активів якої буде значно вищою від аналогічної вартості тих підприємств, що входять до її складу. Кожне підприємство в результаті отримає економічну зацікавленість в ефективній діяльності всіх суб'єктів господарювання, що входять до концерну.

Оптимальна кооперація малого, середнього та великого бізнесу в лісовій та лісопереробній галузях дозволить підвищити питому вагу дрібних лісопромислових підприємств, залучених в інтеграційний процес. В результаті чого малі лісопромислові підприємства зможуть випустити конкурентоспроможну продукцію національної та міжнародної якості, що підвищить їх технічний рівень виробництва, надасть додаткове джерело доходів у вигляді надходжень від експорту лісопромислової продукції і поквартить інвестиційну та інноваційну діяльність. Крім того, враховуючи екзогенні фактори, процес розвитку лісового господарства в напрямку формування концернів у лісопромисловому комплексі відбуватиметься швидшими темпами при оптимальній структурі економічного простору регіону, яка передбачає необхідність створення та інтенсифікації таких передумов:

- створення та розвиток інвестиційної приналежності бізнес-середовища як країни в цілому, так і окремо Поліського економічного району для формування інституціональних передумов формування концернів;

- підвищення рівня концентрації виробництва, включаючи побудову за принципом самозабезпечення та визначення оптимальної кількості учасників концерну, а також виділення зі складу основної структури освітніх підприємств, підприємств, що обслуговують виробництво, займаються науково-дослідною

роботою. Тут важливим моментом, суттєвим для формування концерну, є необхідність одночасно зі створенням концерну підвищення технологічного рівня лісових підприємств та підвищення якості їх продукції до оптимального значення, що забезпечує виробництво конкурентоспроможної продукції шляхом освоєння технологій поглибленої переробки лісової сировини та матеріалів;

- розширення інфраструктури, особливо транспортної та соціальної інфраструктури, що вимагає значного обсягу інвестицій для розвитку;

- значна роль держави у формуванні концернів, яка полягає у створенні загальних умов, що ініціюють активний розвиток даної форми вертикальної організації виробництва, а також у щорічній, організаційній та фінансовій підтримці на початковому етапі створення тих концернів, які мають стратегічне національне значення в лісовій та лісопереробній сфері.

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено еколого-економічні засади регулювання Використання природних ресурсів, які базуються на впровадженні ринкових форм, методів і вагелів господарського освоєння природно ресурсного потенціалу, що дасть можливість ефективніше використовувати природні ресурси, поступово знижувати викиди та скиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, нарощувати інвестиційні можливості реалізації природоохоронних проєктів.

Основними пріоритетними напрямками раціонального використання природних ресурсів мають стати:

- реформування відносин прав власності на природні ресурси і умови чіткого розмежування державного і комунального сектору у сфері природокористування, інституціоналізація іпотечних схем у землекористуванні, здійснення пілотних проєктів щодо передачі низьколіквідних природно-ресурсних об'єктів в концесію);

- створення сучасних форм партнерських відносин між державою (територіальними громадами) та суб'єктами приватного підприємництва (внесення до переліку об'єктів державно-приватного партнерства окремих видів природних ресурсів, акробація кластерних схем використання маюпродукутивних земель, укладання договорів про розподіл продукції при використанні мінерально-сировинного потенціалу місцевого значення.

Виходячи з вищевикладеного, на думку автора, в адміністративних районах Голоської зони варто провести моніторинг наявних природних ресурсів з прорекцією можливості їх передачі в користування приватних підприємницьких структур. Це стосується в першу чергу осушених земель, виведених з продуктивного господарського обороту; земель, які знаходилися в зоні масштабних торфорозробок; замкнених водосім, як штучних, так і природних; окремих складових мінерально-сировинних ресурсів місцевого значення.

Прогнозоване зняття мораторію на вільний обіг сільськогосподарських угідь створить підґрунтя для формування повноцінного земельного ринку. Станні місцевого самоврядування та районні державні адміністрації мають максимально

мірною донести до сільського населення, в першу чергу до власників земельних паїв, інформацію про принципи, правила та обмеження купівлі-продажу сільськогосподарських угідь, щоб уповредити земельний бум в перші дні постмораторного періоду. Якщо цього не відбудеться, значна частина населення, яке не бажає вести активне сільськогосподарське виробництво, або паї, або ж їх частину, забажає продати або ж заможним селянам, або ж потужним сільськогосподарським підприємствам. Це призведе до значної пропозиції земель сільськогосподарського призначення і відповідно до зниження ціни продажу. Збільшиться ймовірність нелегального та незаконного нерозподілу земельної власності.

Така ситуація неодмінно спровокує, рано чи пізно соціальну напруженість в селі та девальвує цінність основного територіального базису розвитку регіонального господарства, яким є сільськогосподарські землі. Тому, попри мораторій ще діє, в окремих регіонах, а Рівненська область не є винятком, варто формувати інфраструктуру ринку сільськогосподарських земель в тому числі і фінансово-кредитну складову, що дасть можливість продавати сільськогосподарські угіддя за цінами які відображають їх реальну цінність. Особливо кристипливо необхідно підходити до процесів концентрації земельної власності, особливо в Лісостеповій зоні Рівненської області. Надмірна концентрація сільськогосподарських угідь в окремих агрохолінгів створить умови для їх домінування не лише на земельному, а й на аграрному ринку, що призведе до дискримінації як дрібних землевласників, так і дрібних товаровиробників.

Створення дієвої системи регулювання нерозподілу земельних ресурсів посилюється також тим, що воно є територіальним базисом розміщення інших видів природних ресурсів (лісових, водних, мінерально-сировинних та рекреаційних). Цей фактор теж має бути врахований при форсуванні процесів ринкової трансформації природно-ресурсної сфери Рівненської області, оскільки без цього неможливий перехід до інтегрованої системи управління природними ресурсами. Зона дасть можливість, особливо в Поліській зоні, уникнути проявів екологодеструктивної діяльності при реалізації пріоритетів розвитку сільськогосподарського виробництва та використання лісосировинного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2020. 626 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2017/2606>
2. Андрушишин В. Цінова політика в Польщі // Лісовий і мисливський журнал. 2006. № 10. С. 18. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/>
3. Аніщенко В. О. Стратегія розвитку та сучасний стан проблеми впровадження екологічного страхування в Україні // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. Вип. 5(12). Київ : КНЕУ, 2002. С. 283–291. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/>
4. Балацький О. Ф. Економіка і управління природокористуванням : підручник. Суми : Університетська книга, 2007. 357 с. URL: <https://asut.sumdu.edu.ua/>
5. Білорус С. Г., Лук'яненко Д. Г. Глобальні трансформації і стратегії розвитку : монографія. Київ : Оріяни, 2000. 424 с.
6. Бем Г., Федоринська А. Технологічний прогрес і природокористування // Економіка України. 1993. № 10. С. 3.
7. Боголіб Т. М. Забезпечення сталого розвитку економіки України // Економіка України. 2017. № 1. С. 14–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2017_1_6
8. Бистряков І. К. Фінансова криза: метасистемний підхід // Вісник НАН України. 2017. № 5. С. 3–6. URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/22650>
9. Бистряков І. К. Природні ресурси як фактор активізації еколого-економічної діяльності // Економіст. 2018. № 4. С. 18–22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2018_4_6
10. Бобко А. Проблеми економіки пісництва в Україні та заходи щодо поліпшення складання державного бюджету і фінансування галузі // Економіка України. 2007. № 11. С. 69–90.

11. Борисов І. А. Екологічні основи природокористування в АПК : навч. посіб. Суми : Довкілля, 2004. 356 с.

12. Борщевський П. П., Чернюк М. О., Заремба В. М. та ін. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону. Київ : Аграрна наука, 1998. 240 с.

13. Василюк В. Д. Економічна теорія: Політекономія : підручник. Київ : Знання-Прес, 2008. 719 с. URL: https://library.knorr.edu.ua/media/library/category/pidruchniki/vasilevich_0003.pdf

14. Буркинський Б. В., Степанов В. М., Харітонов С. К. Природокористування. Основи економіко-екологічної теорії. Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 1999. 350 с.

15. Буркинський Б. В., Степанов В. М., Рубель О. Інтегральне економіко-екологічне відновлення кризових природно-господарських систем як механізм регіонального природно-ресурсного відтворення (на прикладі реабілітації лісмаму Сасин) // Економіст. 2017. № 12. С. 11–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekon_2017_12_5

16. Буркинський Б. В. Проблеми удосконалення системи управління природокористуванням // Ринкові трансформації у сфері природокористування: теорія, методологія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 вересня 2018 р., м. Луцьк). Луцьк : РВБ ЛНТУ, 2018. С. 27–29.

17. Буркинський Б. В., Хумарова Н. І. Екологічний імператив у стратегічному плануванні соціально-екологічного розвитку території // Рациональне природокористування — важлива умова чинного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. (22–23 вересня 2018 р., м. Одеса). Одеса : ІПРЕД НАН України, 2018. С. 23–35.

18. Бондар О. І. Екологічна безпека України: сучасні виклики та механізми забезпечення : монографія. Київ : Вид-во НУБіП України, 2017. 280 с.

19. Бреус С. В. Економічні механізми стимулювання раціонального природокористування в умовах сталого розвитку // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 4. С. 56–59. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/4_2017/16.pdf

20. Бистряк І. К. Еколого-економічні проблеми результату продуктивних сил (теоретичні та методологічні аспекти). Київ : Міжнародне фінансове агентство, 1997. 225 с.

21. Варталян Г. В. Організаційно-економічний механізм управління та розвитку екологічного туризму // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : 56 тез. Одеса : НІРЕЕД НАН України, 2016. С. 55–56.

22. Веклич О. Фінансові інструменти вилучення екологічної ренти // Економіка України. 2008. № 9. С. 27–37.

23. Вікарчук О. І. Конфесія у трансформаційній економіці : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.01.01. Київ : 2006. 17 с. URL: [http://www.google.com/search?q=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv.cgi&bis_64.exe%3FZ21ID%3D%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DAND%26S21STN%3D1%26S21REF%3D10%26S21FMT%3Dfhtml&abr%26C1COM%3DS%26S21CNR%3D2%26S21P01%3D0%26S21P02%3D0%26S21P03%3DA%3D%26S21COLORTERMS%3D1%26S21STR%3D%25D0%2592%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2587%25D1%2583%25D0%25BA%2520%25D0%259E\\$](http://www.google.com/search?q=http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv.cgi&bis_64.exe%3FZ21ID%3D%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DAND%26S21STN%3D1%26S21REF%3D10%26S21FMT%3Dfhtml&abr%26C1COM%3DS%26S21CNR%3D2%26S21P01%3D0%26S21P02%3D0%26S21P03%3DA%3D%26S21COLORTERMS%3D1%26S21STR%3D%25D0%2592%25D1%2596%25D0%25BA%25D0%25B0%25D1%2580%25D1%2587%25D1%2583%25D0%25BA%2520%25D0%259E$)

24. Веклич О. О. Екологічна ціна економічного зростання. Київ : Наукова думка, 2016. 217 с.

25. Водні ресурси на рубежі XXI ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / за ред. М. А. Хвесица. Київ : РВНГ України НАН України, 2005. 564 с.

26. Вейнаренко М. Кластери як полюси зростання конкурентоспроможності регіонів // Економіст. 2008. № 10. С. 27–30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2008_10_9

27. Велишовець Т. В. Напрями та особливості екологізації податкової системи // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доп. X щорічного Всеукр. наук. конф. Суми : СумДУ, 2017. Ч. 1. С. 48–51. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>

28. Галушкіна Т. П. Екологічний менеджмент : навч. посібник. Одеса : Астропринт, 2005. 312 с.

29. Галушкіна Т. П., Костецька К. О. Глобалізація і трансформація еколого-економічних реформ в Україні // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доп. X щорічної Всеукр. наук. конф. Суми : СумДУ, 2017. Ч. 1. С. 54–55. URL: <https://essui.sumdu.edu.ua/handle/123456789/12204>

30. Гацько А. О. Земельна реформа в Україні та її наслідки // Економіка АПК. 2006. № 5. С. 85–90. URL: <http://eapk.org.ua/>

31. Гельс В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / НАН України. Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2016. 864 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/sde/sde.pdf>

32. Глизирна І. П. Природний капітал в економіці перехідного періоду // Вісник Сумського держ. аграр. ун-ту. Серія «Економіка та менеджмент». 2006. Вип. 2. С. 43–46. URL: <https://snu.edu.ua/>

33. Гончарук Т. І. Інституційні засади екологізації економічного розвитку регіонів України : монографія. Львів : НАН України, Інститут регіональних досліджень, 2008. 240 с. URL: <https://irid.gov.ua/irid/irid/>

34. Голуб О. А. Передумови та пріоритетні напрямки інноваційно-технологічного розвитку лісового господарства України // Актуальні проблеми формування ринкової політики в сучасних умовах : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Київ : РВПС України НАН України, 2007. Ч. 3. С. 115–129.

35. Голян В. А., Нірод Д. С. Антикорупційне регулювання земельних відносин на регіональному рівні // Економіст. 2018. № 1. С. 48–50. URL: http://ibp.gov.ua/URN/econ_2018_1_15

36. Голян В. А. Сфера природокористування в сучасних умовах: системні суперечності ринкових трансформацій та проблеми управління // Агросвіт. 2008. № 6. С. 27–33. URL: <http://www.agrosvit.info/>

37. Голян В. А., Бардась В. М. Удосконалення системи фіскального регулювання природокористування: домінанти подолання символічності нормативів плати // Формування ринкових відносин в Україні.

38. Голян В. А. Формування інституціонального середовища водокористування в умовах ринкових відносин: теорія та практика : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.06. Київ, 2017. 48 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

39. Грановська Л. Природокористування в умовах поліфункціональності територій: екологобалансований підхід // Економіст. 2017. № 12. С. 64–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_18

40. Грановська Л. М., Леоніза В. Г. Теоретичне обґрунтування кластеризації сільськогосподарства в контексті «зеленої» економіки в Україні // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ІНРЕПД НАН України, 2018. С. 95–96.

41. Луцк О. І. Реформування відносин власності у сфері рекреаційного природокористування // Ринкові трансформації у сфері природокористування: теорія, методологія, практика: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцк: РВВ ЛНТУ, 2018. С. 48–49.

42. Данилишин Б. Земельна реформа в Україні: що день прийдешній нам готує // Дзеркало тижня. 2018. № 32. С. 9. URL: <https://zn.ua/>

43. Данилишин Б., Міщенко В. Реформування відносин власності на природні ресурси // Економіка України. 2003. № 9. С. 34–42.

44. Данилишин Б. М., Міщенко В. С. Рентна політика в Україні. Київ: Гічлава, 2004. 68 с.

45. Данилишин Б. М., Беклич О. О. Ефективна національна екологічна політика — запорука екологічної безпеки України // Стратегічна панорама. 2016. № 2. С. 191–196. URL: <https://niss.gov.ua/>

46. Дергунцов С. І., Хвесик М. А., Горбач Л. М. Екосередовище і учасність. Т. 3. Економічна оцінка природного середовища. Київ: Коридор, 2006. 426 с.

47. Дорогунцов С. І., Хвасик М. А., Горбач Л. М. Екосередовище і сучасність. 1. 2. Регіональні процеси, прогнозування й оптимізація екосередовища. Київ : Гендор, 2006. 470 с.

48. Жавнерчук О. В. Трансформації землеохоронної діяльності за умов економіко-екологічної безпеки // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ПРРЕД НАН України, 2016. С. 121–123.

49. Зінь Е. А. Регіональна економіка : підручник. Київ : ВД "Професіонал", 2000. 528 с.

50. Зубець М., Юрчишин В. Проблеми села – турбота держави // Голос України. 2003. № 152. С. 10–11. URL: <http://www.golos.com.ua/>

51. Зубець М. В., Володін С. А. Кластерний підхід інтеграції та інноваційно-інвестиційного розвитку АПК // Вісник аграрної науки. 2016. № 11. С. 5–8. URL: <http://agrovisnyk.com/>

52. Загвойська Л. Д. Економіка лісокористування: теорія і практика. Львів : ЛНУ України, 2008. 364 с.

53. Інституційні засади формування регіональної системи природокористування : монографія / за ред. М. А. Харічкова. Київ : Наукова думка, 2019. 348 с.

54. Іванченко Л. В. Організаційно-економічне забезпечення реалізації природоохоронної функції підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06. Одеса, 2018. 20 с. URL: <http://nrbis-nbu.gov.ua/>

55. Інституціональні засади та інструментарій збалансованого природокористування / під ред. С. К. Харічкова. Одеса : ПРРЕД НАН України, 2017. 484 с.

56. Какутич С. Ю. Можливості і перспективи формування природоохоронних кластерів // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ПРРЕД НАН України, 2018. С. 127–128.

57. Калініна Т. В. Трансформація «зеленої» економіки під впливом процесів глобалізації світової економічної системи // Зелена економіка. Зелені

технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2018. С. 129–130.

58. Коваль Я. В., Антоненко П. І. Економіка природокористування : навч. посіб. Київ : Вид-во НУБіП України, 2016. 480 с.

59. Карітьвська С. І. Розвиток фінансової самостійності місцевого самоврядування на сучасному етапі // Фінанси України. 2016. № 8. С. 15–22.

60. Карпук А. І. Етапи трансформації системи економічного регулювання природокористування // Ринкові трансформації у сфері природокористування: теорія, методологія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк : РЗВ ЛНТУ, 2018. С. 66–67.

61. Кащенко О. Л. Фінанси природокористування. Суми : Університетська книга, 1993. 421 с.

62. Кащенко О. Л. Екологічна сутність економічних категорій. Суми : Довкілля, 2001. 132 с.

63. Кравців Б. С. Регіональна екологічна політика в Україні: теорія формування, методи реалізації : монографія. Львів : НАН України, Ін-т регіональних досліджень, 2007. 338 с. URL: <https://nsl.gov.ua/ird/lin/>

64. Кучма Л. Д. Зламана десятиліття. Київ : Інформаційні системи, 2017. 350 с.

65. Кадикова І. М. Формування ринку землі в умовах ринкової трансформації : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Харків, 2008. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

66. Калужний М. Ми повинні з 1 січня 2019 року відкрити ринок земель господарського призначення // Землепорядний вісник. 2018. № 1. С. 4–7.

67. Канап О. Бонітування ґрунтів: пропонується зміни системи // Землепорядний вісник. 2008. № 5. С. 46–50.

68. Коваленко П. І. Екологічні аспекти осушення та зрошення в Україні // Екологічні проблеми при водних меліораціях : доп. наук. конф. Київ, 1996. С. 6–7.

69. Коршун Н. Е. Оцінка ефективності осушувальних меліорацій на Поліссі: економічний та екологічний аспекти : монографія. Рівне, 1998. 62 с.

70. Кожушко Л. Ф., Скрипчук П. М. Науково-практичні основи екологічного менеджменту осушуваних земель Полісся України : монографія. Рівне : НУВГП, 2007. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/>

71. Кожушко Л. Ф. Технічний стан меліоративних систем, як складова при формуванні ринку сільськогосподарських земель // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону : зб. наук. праць. Рівне, 2017. Вип. XVI, ч. 2. С. 418–427. URL: <https://ep3.nuwm.edu.ua/2246/>

72. Козій Б. І., Демчук М. В. Математична модель оцінки впливу зовнішнього середовища на продуктивність сільськогосподарських тварин // Науковий вісник ЛНУВМ та БТ ім. С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки». 2000. Т. 12, № 1 (43). С. 282–287. URL: <https://ny.lvvet.edu.ua/>

73. Корнєєв Ю. В. Земельне право : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с.

74. Пшчук М. Е., Шубалий С. М. Напрямок реформування системи управління лісами в контексті національної лісової політики // Економічні науки : зб. наук. праць ЛНТУ. Серія «Економіка та менеджмент». Луцьк, 2008. Вип. 5(18), ч. 1. С. 333–345. URL: <http://lutsk-rn.com.ua/>

75. Лотись О. З. Методи реалізації стратегії муніципального екологічного менеджменту // Екологічний менеджмент у загальній системі управління : тези доп. X щорічної Всеукр. наук. конф. Суми : СумДУ, 2011. Ч. 1. С. 178–181. URL: <https://es.sumdu.edu.ua/>

76. Лапінський В. Ф. Організація і планування лісового господарського виробництва : навч. посіб. Львів : НЛТУ України, 2016. 280 с.

77. Липчук В. В. Економіка та організація аграрного виробництва. Львів : Магнолія, 2006, 2016. 560 с.

78. Мартинюк О. В. Інституційне забезпечення системи управління навколишнім природним середовищем в територіальному вимірі // Екологічний

м менеджмент у загальній системі управління : тези доп. Х щорічної Всеукраїнської наукової конференції. Суми : СумДУ, 2017. Ч. 1. С. 188–191. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>

79. Мартинюк О. В. Розвиток системи управління охороною навколишнього природного середовища : автореф. дис. канд. екон. наук. : 08.00.06. Рівне, 2019. 20 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

80. Мартинюк О. В. Податково-кредитний інструментарій активізації «зеленої економіки» в Україні // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ПІРБЕД НАН України, 2018. С. 169–171.

81. Мартієнко А. І. Ефективна власність на природні ресурси як гармонія ноосферного розвитку // Раціональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ПІРБЕД НАН України, 2018. С. 104–105.

82. Мельник Л. Г. Економіка розвитку : монографія. Суми : Університетська книга, 2006. 662 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>

83. Мельничук Л. Регіональний аспект трансформації природокористування у контексті сталого розвитку // Економіка України. 2002. № 2. С. 64–68.

84. Месель-Веселяк В. Я. Аграрна реформа і організаційно-економічні трансформації в сільському господарстві // Економіка АПК. 2017. № 4. С. 3–18. URL: <http://eapk.org.ua/>

85. Мішенін Є. В. Еколого-економічні засади раціонального природокористування : монографія. Суми : Мрія-1 ЛТД, 2008. 290 с.

86. Міщенко Є., Міщенко Г. Концептуальні засади розвитку механізмів державно-приватного партнерства в лісоресурсній сфері // Економіст. 2017. № 12. С. 23–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_9

87. Міщенко Є. В. Власність на ліси: еколого-економічні проблеми та механізми регулювання // Проблеми модернізації лісоресурсної сфери в контексті просторового розвитку : матеріали наук.-практ. конф. Київ : РВПС України НАН України, 2007. С. 40–27.

88. Міщенко Є. В. Еколого-економічні проблеми природокористування у лісовому комплексі : монографія. Суми : Урія-1 ЛТД, 1998. 272 с.

89. Міщенко В. «Голландська хвороба» на українському ґрунті (до економічної оцінки мінерально-сировинної бази) // Економіка. 2017. № 12. С. 8–10. URL: http://abv.gov.ua/ukr/en/econ_2017_12_4

90. Назар У. П. Інвестиційні чинники розвитку «зелених» інвестицій // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2018. С. 197–199.

91. Новицький В. С. Сучасне природокористування в Україні: специфіка та перспективи // Стратегія економічного розвитку України : наук. зб. Київ : КНЕУ, 2001. Вип. 7. С. 453–461. URL: <https://r.medu.edu.ua/>

92. Дорогушцов С. І., Муховиков А. М., Хвесик М. А. Оптимізація природокористування : навч. посіб. у 5 т. Т. 1. Природні ресурси, еколого-економічна оцінка. Київ : Кондор, 2004. 291 с.

93. Олійничук В. О. Виробничі ресурси, ефективність формування та використання : монографія. Київ : Наукова думка, 2017. 234 с.

94. Осипчук С. Землерозвод // Дзеркало тижня. 2018. № 5. С. 9. URL: <https://zn.ua/>

95. Отчепенцев С. О. Природокористування в Україні в аспекті цивілізаційної парадигми формування нового світового порядку в умовах глобалізації // Рациональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2018. С. 108–111.

96. Павліха Н. В., Голян В. А. Оптимізація використання та охорони природних ресурсів: регіональний контекст : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2002. 120 с.

97. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації : (теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). Луцьк : Надстир'я, 2000. 580 с.

98. Пасхвер Б. Й. Агропродовольчий потенціал України // Економіка України. 2020. № 3. С. 4–5. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2020_3_2

99. Пахомов Ю. М. Економічна криза і Україна // Економіка України. 2015. № 6. С. 4–12.

100. Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. Київ : Знання, 2022. 430 с.

101. Прейгер Д. С., Омельченко В. О., Мадярчук І. А. Енергетична безпека держави: сутність та напрями забезпечення. Київ : НІСД, 2008. 48 с. URL: <https://niss.gov.ua/>

102. Пилипів В. Б. Відтворення територіальних економічних систем у фінансовому просторі держави. Автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Київ, 2018. 38 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

103. Положення про Державне агентство земельних ресурсів України // Землеугодний вісник. 2007. № 2. С. 76–79.

104. Поліза О. Агроінвестиції та доступ до землі: загрози суперечностей // Дзеркало тижня. 2018. № 11. С. 8. URL: <https://zn.ua/macrolevel/agroinvesticii-ta-dostup-do-zemli-zagostreniya-superrechnostey.html>

105. Попова О. Рационалізація аграрного землекористування як національний пріоритет за посилення глобальних викликів щодо продовольчого забезпечення // Економіст. 2017. № 12. С. 47–51. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_14

106. Природно-ресурсна сфера України: проблеми сталого розвитку та трансформацій / за ред. Б. М. Данилишина. Київ : Нічлава, 2006. 704 с.

107. Природно-ресурсове право України : навч. посіб. / за ред. І. П. Каракаша. Київ : Юстина, 2005. 176 с.

108. Проблеми модернізації лісресурсної сфери в контексті просторового розвитку : матеріали науко.-практ. конф. / під ред. Б. М. Данилишина. Київ : РВПС України НАН України, 2007. 313 с.

109. Прокіпенко О. Формування ефективної політики екологізації інноваційної діяльності на основі прогнозування реакції на неї підприємств на ринку // Економіст. 2017. № 12. С. 50-53. URL: http://nouv.gov.ua/URN/econ_2017_12_17

110. Пилип І. Теорія та практика державного управління регіональним розвитком // Економіка України. 2020. № 11. С. 17-25. URL: http://eouv.gov.ua/URN/EkUk_2020_11_3

111. Пришляк В. А. Сталий розвиток атмосфери в умовах глобалізації // Економіка АПК. 2017. № 8. С. 12-18. URL: <http://eapk.org.ua/>

112. Рассаднікова С. І. Ноосферний підхід до інвестиційного забезпечення екологічної інфраструктури // Рациональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук. практ. конф. Одеса : ПРРЕД НАН України, 2018. С. 158-161.

113. Рогач С. М. Еколого-економічні аспекти землекористування в сільському господарстві : монографія. Київ : ЦУБ, 2016. 256 с.

114. Ресурсозбереження та економічний розвиток України: формування механізмів переходу суб'єктів господарювання України до економічного розвитку на базі ресурсозберігаючих технологій : монографія. Суми : Університетська книга, 2006. 531 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/>

115. Рожманов В. В. Оцінка ефективності регіонального менеджменту у сфері природокористування // Ринкові трансформації у сфері природокористування: теорія, методологія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк : РВВ УНУ, 2018. С. 132-133.

116. Сааджан І. А. Природо-ресурсний контекст деяких сучасних законодавчих ініціатив // Рациональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ПРРЕД НАН України, 2018. С. 122-123.

117. Саблук П. Г. Концептуальні засади раціонального землекористування у сільському господарстві // Рациональне природокористування — важлива

умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ІНПРЕД НАН України, 2018. С. 36–42.

118. Садченко О. В. Вплив соціально-економічних умов на формування господарського механізму природокористування // Рациональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ІНПРЕД НАН України, 2018. С. 124–125.

119. Сахаєв В. Екологічна політика в умовах приватизації // Економіка України. 1994. № 9. С. 69–73.

120. Симоненко В. К. Ноосферний розвиток України і проблеми формування механізму раціонального природокористування // Рациональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ІНПРЕД НАН України, 2018. С. 43–47.

121. Сивець В. Маємо ряд позитивних зрушень, зумовлених, з одного боку, наявною державною підтримкою, а з іншого — ефективністю ведення лісового господарства // Дзеркало тижня. 2018. № 47. С. 8 URL: <https://zn.ua/>

122. Славнюк Р. Аграрно-соційовані форми аграрного бізнесу (ринкові і організаційні формати і проблеми регулювання) : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.02.03. Львів, 2003. 40 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/>

123. Статистичний щорічник Рівненської області за 2017 рік / Подовне управління статистики у Рівненській області. Рівне. 2018. 564 с. URL: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>

124. Сторонянська І. З. Інструменти державного регулювання у природоохоронній сфері // Ринкові трансформації у сфері природокористування: теорія, методологія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Луцьк : РВВ ЛНТУ, 2018. С. 142–143.

125. Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства : монографія / за ред. М. А. Хвесика. Київ : Наукова думка, 2019. 388 с.

126. Гальчинський А. С., Гець В. М., Білах А. К. та ін. Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2022 роки "Шляхом Європейської інтеграції". Київ : ІВЦ Держкомстату України, 2004. 416 с.

127. Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст) / під ред. М. І. Долішнього, В. С. Кравців. Львів, 1999. 243 с.

128. Ступень М., Таратула Р. Аналіз основних тенденцій у системі землекористування/землеволодіння у передгірській та гірській зонах Карпат // Економіст. 2017. № 12. С. 55–56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_16

129. Тогобчук В. М. Ресурсно-екологічна складова національної безпеки // Економіка України. 2005. № 12. С. 4–13.

130. Туницька І. Ю. Еколого-економічні засади моделі сталого розвитку // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право) : наук. журн. Київ : НАУ, 2004. Вип. 3–4. С. 740–744. URL: <https://jrn1.nau.edu.ua/>

131. Туницька І. Ю., Туницька Т. Чорнобильський синдром віддзеркалює антиекологічну сутність ринкової економіки // Дзеркало життя. 2018. № 12. С. 12. URL: <https://zn.ua/>

132. Фурдичко С. І. Ефективність ресурсно-виробничого потенціалу лісового комплексу // Економіка АПК. 2008. № 4. С. 4–10. URL: <http://eaplo.org.ua/>

133. Фесіла Ю. І. Роль та місце інституціональних чинників у формуванні ринку земельних ресурсів // Ринкові трансформації у сфері природокористування: теорія, методологія, практика : матеріали міжнар. наук. практ. конф. Київ : РВВ ЛНТУ, 2018. С. 175–177.

134. Харічков С., Андреева Н. «Зелені інвестиції» як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження // Економіст. 2017. № 12. С. 16–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_7

135. Харічков С. К. Варіанти впровадження екологічно чистого виробництва як передумова переходу України до «зеленої» економіки та сталого розвитку // Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції : зб. тез. Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2018. С. 272–276.

136. Харічков С. В. Екологізація економіки як передумова переходу до моделі сталого/успільного розвитку // Рациональное природопользование —

важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ІНПЕД НАН України, 2018. С. 126–128.

137. Хвесик М. А., Мандзик В. І. Водні ресурси: інвестиції сьогодення і перспектива майбутнього // Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 1. С. 2–8. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2017/8.pdf

138. Хвесик М. А., Голян В. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : монографія. Київ : Кондор, 2007. 480 с.

139. Хвесик М. А., Голян В. А. Інституціональне забезпечення землекористування: теорія і практика : монографія. Київ : НАУ, 2006. 260 с.

140. Хвесик М. А., Голян В. А. Раціоналізація водокористування в сучасних цивілізаційних вимірах: вибір стратегічних доміпант та формування інституціональної архітектури // Економіст. 2018. № 1. С. 34–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2018_1_M

141. Хвесик М. А., Збогурська Н. В. Економічна оцінка природних ресурсів: основні методологічні підходи. Київ : РДГУ, 2009. 194 с.

142. Хвесик М. А. Раціональне природокористування — невід'ємна складова економічного розвитку в умовах глобалізації // Раціональне природокористування — важлива умова ноосферного розвитку України : матеріали наук.-практ. конф. Одеса : ІНПЕД НАН України, 2018. С. 129–130.

143. Хумарова Н. І. Екологоорієнтоване управління розвитком економіки. Особливості державного фінансування ресурсозбереження // Економіст. 2017. № 12. С. 68–71. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_13

144. Царенко О. М. Фінансово-організаційні проблеми забезпечення сталого розвитку // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. Серія «Фінанси і кредит». 2006. № 2. С. 9–12. URL: <https://spau.edu.ua/>

145. Шпикуляк О. Г. Інституціоналізм як методологія міждисциплінарного пошуку в економічній теорії // Економіка АПК. 2016. № 11. С. 144–147. URL: <http://apk.org.ua>

146. Шпигуник О. Г. Інституціональні аспекти реформування аграрного ринку // Економіка АПК. 2008. № 5. С. 114–121. URL: <http://eapk.org.ua/>

147. Шурик М. Морально-етичні засади приватизації земельних ресурсів АПК // Економіст. 2017. № 12. С. 52–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2017_12_15

148. Шурик М. В. Передумови та фактори інвестування земельних ресурсів Карпатського макрорегіону // Інвестиції: практика та досвід. 2008. № 10. С. 6–9. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2008/1.pdf

149. Шурик М. В. Фінансування земель агролісогосподарств Карпатського регіону // Фінанси України. 2006. № 7. С. 139–145.

150. Економіка природокористування: підручник / за ред. М. А. Хвосіка. Київ : Кондор, 2017. 465 с.

151. Екологічна економіка : підручник / за ред. проф. Є. В. Міщенко. Суми : Університетська книга, 2019. 507 с. URL: <https://e.snr.sumdu.edu.ua/>

152. Екологія та економіка природокористування : навч. посіб. / за ред. Є. В. Лисиці. Харків : ХНАДУ, 2017. 256 с.

153. Ярова І. Економічний механізм раціонального землекористування в сільському господарстві : монографія. Харків : ХНАУ, 2016. 216 с. URL: <http://dspace.knau-harkov.ua/>

154. Ярємко С. А. Регіональна економічна політика в умовах глобалізації // Регіональна економіка. 2008. № 4. С. 45–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2008_4_7

155. Adjustment in OECD Agriculture. Reforming Farmland Policies. Paris : OECD, 1998. 263 p. URL: <https://www.oecd.org/agriculture/>

156. Coase R. H. The Problem of Social Cost // Journal of Law and Economics. 1960. № 3. P. 1–45. URL: <https://www.law.uchicago.edu/files/file/coase-problem.pdf>

157. Common M. Environmental and Resource Economics. London, New York : Longman, 1988. XV, 537 p.

ДОДАТКИ

Динаміка рівня рентабельності продукції сільського господарства
у Рівненській області за період 2008 по 2023 рік

	Продукт (збиток) у сільському господарстві мисливстві та лісовому господарстві, млн грн	Рентабельність операційної діяльності у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, %
2008	37,9	13,6
2016	-1,5	13,6
2017	67,2	12,2
2018	94	13,3
2019	37	5,5
2020	56,6	13,2
2021	67	7,6
2022	52,3	8,4
2023	9,5	5,5

Динаміка підсумків інвестицій в основний капітал у сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги, лісове господарство та пов'язані з ним послуги сарисальство (рибництво) у Рівненській області
за період 2018 по 2023 роки

	Інвестиції в основний капітал у сільському господарстві та мисливстві, тис.грн	Інвестиції в основний капітал у лісовому господарстві, тис.грн	Інвестиції в основний капітал у рибному господарстві, тис.грн
2018	77878	6073	413
2019	96249	8686	162
2020	144533	12239	415
2021	203407	13518	203
2022	206900	6987	181
2023	170974	11389	174

Динаміка валової доданої вартості у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві та добувній промисловості у Рівненській області за період з 2019 по 2023 роки

	2019	2020	2021	2022	2023
Усього	3186	6613	10255	12843	12512
Валова додана вартість у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, млн.грн.	874	1263	1562	2113	2033
Валова додана вартість у рибальстві, млн.грн.	1	2	3	3	4
Валова додана вартість добувній промисловості, млн.грн.	9	33	89	175	120
Частка валової доданої вартості у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві в загальній доданій вартості регіону, %	27,4%	19,1%	15,3%	16,5%	16,2%
Частка валової доданої вартості у рибальстві в загальній доданій вартості регіону, %	0,03%	0,03%	0,03%	0,02%	0,03%
Частка валової доданої вартості у добувній промисловості в загальній доданій вартості регіону, %	0,3%	0,5%	0,9%	1,4%	1,0%

Динаміка ступеня зносу основних засобів у сільському господарстві та мисливстві, лісовому господарстві, рибальстві та добувній промисловості у Рівненській області за період з 2017 по 2023 роки

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві та мисливстві, %	54,7	62,5	64,6	57,5	53	54,4	40,6
Ступінь зносу основних засобів у лісовому господарстві, %	44,7	45,1	44,5	44,5	43,7	43,8	46
Ступінь зносу основних засобів у рибальстві, %	31,8	52,2	53,5	53,2	54,8	55,9	55,5
Ступінь зносу основних засобів у добувній промисловості, %	60,1	43,4	46,3	40,5	35,2	33,1	32,3

Динаміка введення в дію нових основних засобів у сільському господарстві та мисливстві,
лісовому господарстві та добувній промисловості
Рівненській області за період з 2017 по 2023 роки

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Усього	146,1	2616,6	221,5	1704,1	2020,4	2219,6	1332,2
Введення в дію нових основних засобів у сільському господарстві та мисливстві, млн.грн.	84,4	83,5	137,1	91,4	12	181,5	132,9
Введення в дію нових основних засобів у лісовому господарстві, млн.грн.	1,7	3,8	5,8	7,3	8,2	10,2	5,3
Введення в дію нових основних засобів у добувній промисловості, млн.грн.	1,6	3,8	3,9	3,9	47,6	109,5	193,2
Частка внесених в дію нових основних засобів у сільському господарстві та мисливстві у внесених основних засобах в регіоні, %	19,2%	3,2%	14,9%	5,4%	6,1%	8,2%	10,0%
Частка внесених в дію нових основних засобів у лісовому господарстві у внесених основних засобах в регіоні, %	0,4%	0,2%	0,3%	0,4%	0,4%	0,5%	0,4%
Частка внесених в дію нових основних засобів у добувній промисловості у внесених основних засобах в регіоні, %	0,4%	0,1%	0,4%	2,2%	2,4%	4,9%	14,5%

Динаміка частки найманих працівників малих підприємств у загальній кількості найманих працівників в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві у Рівненській області за період з 2008 по 2023 роки

	2008	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Частка кількості найманих працівників малих підприємств у загальній кількості найманих працівників в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, %	7,9	8,4	13,4	15,6	16,3	17,2	18,4	21,6	20,7
Частка продукції малих підприємств у загальному обсязі реалізованої продукції (робіт, послуг) в сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві, %	4,4	6,7	8,5	9,4	12,1	8,7	8,4	8,4	9,9

Динаміка середньомісячної номінальної заробітної плати працівників сільськогосподарського господарства, лісового господарства та мисливства та добувної промисловості Рівненській області за період з 2017 по 2023 роки

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників по регіону, грн.	61	173	685	1125	1523	1614	1960
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників сільськогосподарського господарства та мисливства, грн.	33	79	309	525	783	105	1051
Середньомісячна номінальна заробітна плата працівників добувної промисловості, грн.	63	161	694	1436	1943	1917	2431